

Štěpánek, Václav

My jsme Albánci, ne Jugoslávci – demonstrace 1981

In: Štěpánek, Václav. *Jugoslávie - Srbsko - Kosovo : kosovská otázka ve 20. století*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2011, pp. 267-302

ISBN 9788021054769

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/124178>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

My jsme Albánci, ne Jugoslávci – demonstrace 1981

Mezníkem v dalším vývoji jak Kosova, tak samozřejmě celé Jugoslávie, se stala Titova smrt 4. května 1980. Na první pokus o revizi kosovského statusu poté nebylo zapotřebí dlouho čekat. Došlo k němu necelý rok po maršálově skonu – v březnu a dubnu 1981, kdy celou autonomní oblast zachvátily nepokoje, které do té doby neměly v SFRJ obdoby. Začaly 11. března 1981 kolem poledne jako izolovaný a na první pohled nevýznamný studentský protest, vyvolaný špatným jídlem v univerzitní menze. „Menzovní“ incident záhy přerostl v protest proti nedobrym sociálním podmínkám studentů a vůči nekvalitnímu ubytování v přišťinském studentském městečku.⁸⁰⁹ Poté, co se kolona protestujících studentů vydala k stranickému sekretariátu, pokoušeli se profesori i kosovští politici studenty uklidnit v dlouhých debatách. Mezitím však policie několik studentů zatkla a protest se proto znovu rozhořel. Získal i jisté „anti-byrokratické“ zaměření vůči kosovským představitelům (skandovalo se také „někteří v křeslech, jiní bez chleba“).⁸¹⁰ Policie proti studentům intervenovala slzným plynem. Při potyčkách byli zraněni dva policisté a 18 demonstrantů. Zhruba stovku studentů policie zatkla. Předseda OV SK Kosova Mahmut Bakalli poté strávil noc s albánskými studenty v diskusi na kolejích, při nichž slíbil zlepšení situace, ale důrazně je upozornil, že další demonstrace již nesmí být.⁸¹¹

Kosovská politická reprezentace, která se sešla následujícího dne, demonstrace sice odsoudila, ale s tím, že k nim došlo spontánně, tj. že předtím „*neexistovaly žádné indicie o tom, že by k nim mohlo dojít*“.⁸¹² Tím ze sebe sňala případné podezření ze zanedbání „revoluční bdělosti“. Přestože ve svých závěrech zhodnotila, že hlavní požadavky byly sociální-

809 von KOHL, Christine - Libal, Wolfgang: *Kosovo: Gordischen Knoten des Balkan*. Wien-Zürich 1992, s. 76.

810 Tamtéž, s. 78. Azem Vllasi, bývalý předseda komunistického Svazu jugoslávské mládeže a od roku 1986 předseda oblastního výboru SKJ Kosova zdůrazňuje, že na protestu 11. března studenti skandovali hesla „*Rudá buržoazie*“ a „*Revizionisté*“, které svědčily o spojitosti s ilegálními „*marxisticko-leninskými kroužky*“ podporovanými ze sousední Albánie, což ovšem jeden z pozdějších vůdců protestů, Hydajet Hyseni, odmítá. Na druhé straně Rexhep Qosja protest od samého počátku považuje za demonstraci „*za svobodu a nezávislost albánského národa*.“ Viz rozhovory se zmíněnými politiky v PETROVIĆ, M.: *Pitao sam Albance šta žele a oni su rekli: Republiku... ako može*. Beograd 1996, s.42, 100, 200.

811 von KOHL, Ch. - Libal, W.: *Kosovo: Gordischen Knoten des Balkan*, s. 78-79.

812 V důsledku kosovských událostí vydaly noviny *Politika* zvláštní brožuru s názvem *Šta se dogadjalo na Kosovu*. Beograd 1981, která zachycovala oficiální výklad kosovských událostí. Citace je ze s. 7.

ho rázu, označila protesty jako „*politicky škodlivé*“, protože by mohly být „*využity nepřítelem*“. Není jasné, kdo byl tímto nepřítelem myšlen, ale z kontextu lze snad vyčíst, že se jednalo o Albánii, resp. zastánce ideologie státního socialismu.

Na počátku tedy nic nenavštěvovalo tomu, že by demonstrace z 11. března 1981 mohly vyvolat nějaké dalekosáhlé důsledky. O tom, že se něco takového vůbec stalo, se jugoslávská veřejnost ani nedozvěděla. Studentská demonstrace vešla ve známost teprve později, v průběhu informování o závažnějším demonstračním hnutí, k němuž došlo o dva týdny později.

Policie, která byla kritizována za to, že si nedokázala zavčas obstarat zpravodajské informace o tom, co se chystá, ovšem zahájila po celé oblasti vyšetřování, chtějíc se tak dopídit informací, byly-li demonstrace spontánní či organizované. Vzhledem k tomu, že vyšetřování postupovalo mimořádně pomalu (zřejmě i proto, že nebylo možno zjistit žádné náznaky toho, že šlo o čin organizovaný, a tudíž politicky nebezpečný), nepropustila v zákonné lhůtě dvou týdnů zatčené studenty z vyšetřovací vazby.⁸¹³ Tato skutečnost pak vyprovokovala nové demonstrace, tentokrát již mnohem silnější, které navíc propukly v den (26. března), kdy do Prištiny měla dorazit Štafeta mládí – každoročně pořádaná manifestace jugoslávské jednoty u příležitosti Titových narozenin. Koincidence štafety, navíc první po Titově smrti, a protestu, bezesporu nebyla náhodná. Akteři pravděpodobně počítali s tím, že televizní štáby z celé země, které se při příležitosti štafety na Kosovo sjely, zajistí jejich požadavkům odpovídající publicitu (a také se snažili probít k tribuně připravené k přivítání štafety, což jim policie znemožnila). Naopak politické vedení Kosova si nemohlo dovolit, aby protesty narušily oslavy.

Požadavky se ovšem tentokrát již výrazně lišily od první demonstrace a byly především politické: „*My jsme Albánci, ne Jugoslávci*“, „*Republika Kosovo*“, „*Jednota s Albánií*“... Mezi hesly bylo i mnoho těch s „marxisticko-leninskými“ požadavky, tak jak byly chápány v sousední Albánii, které představovaly ideologický útok na podstatu jugoslávského socialismu: „*At žije marxismus-leninismus, pryč s revisionismem*“. Pozoruhodnou kombinací představoval slogan „*My jsme děti Skenderbega, vojsko Envera Hoxhy*“. Směs ekonomických, ideologických, politických a nacionalistických požadavků tak učinila z demonstrace závažnou protirežimní hrozbu a přispěla k tvrdosti speciálních policejních jednotek, vyslaných přímo federální vládou (jednotky, které by byly jenom ze Srbska, tehdejší

813 Den předtím navíc propukla malá demonstrace také v Prizrenu, kde středoškoláci a posluchači vyšší pedagogické školy protestovali podobně jako v Prištině proti špatným podmínkám studia. Při demonstracích rozbíjeli okna a převrátili dokonce policejní auto, proto policie poměrně tvrdě zasáhla. I zpráva o této demonstraci mohla vyvolat nové napětí v Prištině.

předseda Prezídia SAP Kosovo Xhavit Nimani důrazně odmítl),⁸¹⁴ které demonstraci rozehnaly a protestující studenty pronásledovaly i na akademickou půdu a do prostor studentských kolejí.⁸¹⁵ Při policejní intervenci bylo 23 demonstrantů a 14 policistů zraněno.⁸¹⁶

Dva dny poté, 28. března 1981, označil předseda přístinského městského výboru SK Kosova Aslan Fazliu demonstraci za akci kontrarevolučního a nacionalistického charakteru a pohrozil, že se proti demonstrantům bude postupovat nekompromisně, následkem čehož se po celém Kosovu začala šířit vlna zatýkání a policejní represe. Ta ovšem jenom vybudila další kolo demonstrací, které propukly 1. dubna, tentokráte již i v jiných kosovských městech. K demonstracím se přidali i albánští dělníci, což byl z ideologického hlediska nebezpečný precedens. Když se rozšířily zprávy, že bylo zraněno sedmnáct policistů a že policie není schopna zavést pořádek, požádal kosovský Výbor národní bezpečnosti (jehož předsedou byl Mahmut Bakalli) o intervenci armádu.⁸¹⁷ Zároveň ovšem postavili demonstranti v blízkosti Podujeva barikády, které znemožňovaly příjezd policejních posil z „užšího Srbska“. Obránci barikád dokonce unesli 34 rukojmí – Srbů a Černohorců z Podujeva, jejichž přítomnost měla zabránit útoku na barikády. Druhého dubna již také padly první civilní oběti.

Situace se začala vymykat kontrole, a proto v Bělehradě zasedalo federální komunistické a státní předsednictvo na mimořádné schůzi, z níž vyšlo nařízení o vyhlášení krizového stavu na Kosovu a výjimečného stavu (stanného práva) v Prištině. Přesto propukly 3. dubna ve Vučitrnu, v Uroševci a v Kosovské Mitrovici nové demonstrace s novými požadavky: „*Nestrpíme, aby naše děti bila cizí policie*“ (tedy policejní posily z jiných jugoslávských

814 Zásah tedy neprovedla policie kosovská, v níž byla většina Albánců, ani srbská, jak tvrdí von Kohlová a Libal (c. d., s. 81), ale speciální oddíl ministerstva vnitra SFRJ. Viz rozhovor s A. VLLASIM v knize M. PETROVIĆE *Pitao sam Albance šta žele a oni su rekli: Republiku... ako može*. Beograd 1996, s. 45.

815 Viz např. interview s Hydajetem Hysenim v PETROVIĆ, M.: *Pitao sam Albance šta žele a oni su rekli: Republiku... ako može*. Beograd 1996, s. 200n. Hyseni byl jako jeden z organizátorů „kontinuálních demonstrací“ odsouzen na 15 let žaláře. Z vězení vyšel v roce 1991.

816 von KOHL, Ch. – Libal, W.: *Kosovo: Gordischen Knoten des Balkan*, s. 82.

817 V této souvislosti je ovšem přinejmenším zajímavé traktování události z pera tehdejšího náčelníka generálního štábu JLA a pozdějšího (1982–1988) ministra národní obrany SFRJ, admirála Branka Mamuly. Ten totiž ve svých pamětech, nazvaných *Slučaj Jugoslavija* (Kauza Jugoslávie, Podgorica 2000), hovoří o tom, že armáda zahájila zásah na Kosovu o své vůli, bez nařízení nejvyššího státního vedení, neboť viděla, „že od politiků nemůže nic očekávat“. Teprve poté, co armáda začala ze všech stran Kosovo obsazovat, informoval generální štáb nepřiliš přesvědčivě vedení oblasti i SFRJ, že se jedná o vojenské cvičení! Viz MAMULA, Branko: *Slučaj Jugoslavija*. Podgorica 2000, s. 38–39. Mamulovo líčení, je-li pravdivé, jen dokládá skutečnost, že JLA byla „státem ve státě“ a v době těsně po Titově smrti jen těžce ovladatelným kolosem. Nešlo sice zřejmě o pokus o puč, pro vedoucí jugoslávské politiky byla však tato akce bezeporu signálem, že by k němu v případě nepříznivého vývoje situace mohlo dojít!

republik - pozn. V. Š.), „*Republika po dobrém nebo po zlém*“.⁸¹⁸ Policejní posily však tentokráte, politicky zaštitěny federálními, republikovými i kosovskými orgány, reagovaly velice promptně, nekompromisně a tvrdě.

Situace se nakonec dostala pod policejní kontrolu. Byl to však pouze počátek nové, a jak se později ukázalo, dlouhodobé fáze kosovského konfliktu. Kosovo již od té doby nikdy nebude klidné, alespoň ne tak, jak bylo v období druhé poloviny 60. a během 70. let, které, podle všeho, bylo jeho zlatou dobou.

Následky demonstrací

Při nepokojích a jejich mocenském potlačování zahynulo podle údajů sdělených na tiskové konferenci vlády SFRJ 6. dubna 1981 devět demonstrantů a dva policisté, zraněno mělo být 57 lidí,⁸¹⁹ podle jiných zdrojů jich ale bylo zraněno až 260.⁸²⁰ Údaje o počtu mrtvých a zraněných se však rozcházejí často až o dva řády. Následovalo masové zatýkání a soudní procesy. Také zprávy o počtu odsouzených se rozcházejí. Hlášení Amnesty International uvádí v prvním kole procesů téměř 300 mladých Albánců odsouzených k dnes těžce uvěřitelným patnáctiletým trestům vězení, a v druhém kole, v srpnu a září téhož roku, pak mělo být k trestům od jednoho do 15 let vězení odsouzeno dalších 305 Albánců.⁸²¹ Miloš Mišović ve své často citované publikaci hovoří o tom, že mezi od-

818 AS, fond SKS-CK, 1981, kart. 327, Predsedništvo CK SKS, sednice 69. - 74., XVII díl, složka Materijali sa 69. zajedničke sednice Predsedništva CK SKS i Predsedništva SR Srbije, održane 1. aprila 1981. godine; také Materijali sa 70. zajedničke sednice Predsedništva CK SKS i Predsedništva SR Srbije, održane 2. aprila 1981. godine.

819 von KOHL, Christine - Libal, Wolfgang: *Kosovo: Gordischen Knoten des Balkan*, s. 84.

820 Tato čísla jsou navíc zcela jistě nepřesná, neboť mnoho zraněných buďto nevyhledalo lékařskou pomoc, nebo o ně pečovali lékaři bez toho, aby zraněné přihlašovali. Novináři von Kohlová a Libal ve své práci uvádějí, že na podzim 1981 se museli albánští lékaři z Kosova zpovídat na ministerstvu zdravotnictví a byl na ně činěn nátlak, aby přiznali další ošetřované, neboť se armádním specialistům zdál počet zraněných malý! Albánští lékaři při rozhovoru s těmito novináři dávali uznání svým srbským kolegům, kteří jim měli nezištně pomáhat a „nic nezvradit“. von KOHL, Christine - Libal, Wolfgang: *Kosovo: Gordischen Knoten des Balkan*, s. 90.

821 *Yugoslavia, Prisoners of Conscience*. Amnesty International Publications, London 1985, s. 12. O mohutnosti represe, která nastoupila po nepokojích v roce 1981 na Kosovu, svědčí i údaje nezávislé komise UJDI (o ní více viz s. 322), vypracované v roce 1990, podle nichž od roku 1981 do roku 1988 připadlo na trestný čin nepřátelské propagandy na Kosovo 58% případů z celé SFRJ, na trestný čin nepřátelského sdruzování pak dokonce 82% případů, což bylo v prvním případě devětkrát více než celojugoslávský průměr (a třicetkrát více než v užším Srbsku), přičemž ve většině případů se jednalo o dlouholeté tresty. Viz *Kosovski čvor: drešiti ili seći?* Izveštaj nezavisne komisije. Beograd 1990, s. 59-76. Jeden z vůdců demonstrací, Hydayet Hyseni, svědčí o tom, že albánští političtí vězni byli ve vězení vystavováni nelidskému zachá-

souzenými bylo 1 000 intelektuálů různého zaměření, 184 studentů a 88 středoškolských studentů. Věk 4,52 z nich se pohyboval v rozmezí 18–30 let.⁸²² Jiné údaje se zmiňují o „1 200 osobách odsouzených k dlouholetým trestům vězení a 3 000 osobách, které byly odsouzeny na tři měsíce“.⁸²³

Pozoruhodná byla v souvislosti se soudními procesy petice, kterou iniciovala skupina bělehradských studentů, k níž se připojilo i několik jejich kolegů ze Záhřebu a Lublaně. V materiálech ÚV SKS se zdůrazňuje, že ji podepsala „více než stovka signatářů“, přesný počet v současnosti nelze zjistit. V petici studenti protestovali proti vysokým trestům vyměřeným účastníkům demonstrací ze studentských řad a požadovali přezkoumání praxe kosovských soudů.⁸²⁴ Komise pro vztahy mezi národnostmi při ÚV SKS „pozvala“ 17 signatářů petice k diskusi o jejich požadavcích. K rozhovorům nakonec přišlo 10 studentů, kteří funkcionářům zdůrazňovali drastičnost trestů udělených demonstrantům vzhledem k tomu, že se jednalo o mladé lidi ve věku jen o málo vyšším než 18 let. Zároveň vyjádřili přesvědčení, že šlo pouze o „obětní beránky a drobné ryby“, zatímco praví viníci stíhání unikli. Jmenovali konkrétně „soudruhy Bakalliho a Nimaniho“.⁸²⁵ Signatáři také před komisí odvážně poukazovali na to, že soudy byly pod tlakem a soudily tak, jak to vyžadovala politická vůle, a co víc, tvrdili, že hesla, jež studenti provolávali a nosili na transparentech, jsou výrazem jejich politického smýšlení, jež nelze kriminalizovat. Symptomatické pro tehdejší jugoslávskou skutečnost bylo, že komise původnost studentské akce zpochybnila s tím, že se jejich interpretace opírá o „známé zdroje psaní peticí ohledně verbálního deliktu, s nimiž se komunisté museli vyrovnávat již v roce 1980, a že text petice vychází od stejných politických sil, které sepsaly již petici v minulém roce“.⁸²⁶ V říjnu 1980 totiž 36 bělehradských disidentů poslalo otevřený dopis Prezidiu SFRJ, v němž požadovalo amnestii pro ty, kteří si ještě odpykávali tresty kvůli tzv. verbálnímu deliktu. V petici z prosince 1980 pak požadovalo 102 bělehradských intelektuálů abolicí článku 133 jugoslávského trestního zákona, jenž postihoval „*živé a pokřivené trakto-*

zení. Viz PETROVIĆ, M.: *Pitao sam Albance šta žele a oni su rekli: Republiku... ako može*. Beograd 1996, s. 205n.

822 MIŠOVIĆ, Miloš: *Ko je tražio republiku Kosovo 1945–1985?* Beograd 1987, s. 319.

823 VICKERS, M.: *Between Serbs and Albanians. A History of Kosovo*, s. 198.

824 AS, fond SKS-CK, 1978–1981, kart. 364, Komisija Predsedništva CK SKS za informisanje i propagandu – informativni bilteni. II. díl, složka Informativni bilteni CK SKS, 1981, č. 1–10. MIŠIĆ, Živorad: *Političko-bezbednosna situacija u SR Srbiji*. In: Informativni bilten 10, 1981, s. 25. Referát přednesený na společném zasedání Předsednictva ÚV SKS a Předsednictva SR Srbska 16. listopadu 1981.

825 Bakalli i Nimani ovšem ze stranického hlediska potrestáni byli – byli vyloučeni z ÚV a museli opustit i další funkce, které zastávali.

826 AS, fond SKS-CK, 1980–1982, kart. 347, Sednice komisije Predsedništva CK SKS za razvoj medjunacionalnih odnosa, II díl, složka Materijali sa sastanka u komisiji 11. 11. 1981, s. 8/3, diskusní příspěvek Milana Jovanoviće.

vání jugoslávské skutečnosti se záměrem poškodit zemi“ atd.⁸²⁷ Komise tak označila studentskou petici za zmanipulovanou ze strany bělehradských protirežimních intelektuálů a celou věc založila ad acta, aniž by se jejím obsahem jakkoli zabývala!

Na skutečnost, že přílišná represe, jíž byli vystaveni účastníci demonstrací, rozhodně nepřispěje k řešení problému, upozorňoval i přední charvátský komunista Stipe Šušvar, s tím, že politika, která příliš mnoho lidí prohlašuje za zrádce, může dovést k tomu, že se z nich stanou národní hrdinové. Šušvar upozorňoval i na skutečnost, že „i ostatní jugoslávské národy, nejenom Albánci, mají své nacionalismy“.⁸²⁸ Kosovské represe velice tvrdě odsoudila také skupina nerežimních srbských intelektuálů v čele s Dobricou Čosićem.

V rámci „normalizačních procesů“ pochopitelně následovaly čistky v politickém establishmentu kosovských komunistů, byť k nim nedošlo hned. Vysoce postavení kosovskoalbáňští politici totiž prakticky bez výjimek demonstrace odsoudili. Postupně však rostl tlak na potrestání některých funkcionářů, zejména když se stále více poukazovalo na předcházející „chyby“ oblastního vedení. Šestého srpna tak byl odvolán předseda kosovských komunistů Mahmut Bakalli,⁸²⁹ jehož vystřídal osvědčený partyzánský kádr Velli Deva, který v této funkci působil již v letech 1965–1971. O den dříve pozbyl svůj úřad předseda prezidia Kosova Xhavit Nimani, signatář bujanské konference. Vystřídal jej další z předválečných kosovských komunistů Ali Shukriu. Nimani ovšem ještě i poté nějakou dobu zůstal dokonce členem ÚV SKS a ze strany vyloučen nebyl. Na funkci předsedy kosovského parlamentu rezignoval také Dušan Ristić, úzce spojený s politickou garniturou Mahmuta Bakalliho, a jako takový neoblíbený u radikálnějších srbských politiků. Vedle těchto nejvýznamnějších postav kosovské politické a stranické scény byli nejprve z OV SKK a poté z ÚV SKS vyloučeni také bývalý ředitel prištinského rozhlasu a televize Shaban Hiseni, jemuž příliš nepomohlo, že při návštěvě albánského folklórního souboru v Dečanech nechal z jeviště odstranit politické heslo „*Tito - naše minulost, současnost a budoucnost*“;⁸³⁰ dalším prominentním potrestaným byl Gazmend Zajmi, bývalý rektor Univerzity v Prištině. Při kádrových změnách pak

827 JOVIĆ, D.: *Jugoslavija - država koja je odumrla. Uspón kriza i pad četvrtje Jugoslavije*. Beograd 2003, s. 329.

828 Nin, 30. srpna 1981, citováno podle JOVIĆ, D.: *Jugoslavija - država koja je odumrla. Uspón kriza i pad četvrtje Jugoslavije*, s. 297.

829 Po jeho odstranění z vedoucích funkcí byly v SKS velké tlaky na jeho přísnější potrestání, které ale nebyly vyslyšeny. Mohl i poté svobodně vědecky pracovat.

830 Noel Malcolm označuje důvod tohoto dovolání jako obskurní (c. d., s. 377), ovšem z hlediska SKJ byla tato záležitost oportunistem nejhoršího rázu. Památka Tita rok po jeho smrti byla nedotknutelná a Hiseni tak navíc prokázal, že vlastní straně není loyální a je schopen ji „zapřít“, jen aby nebyli uraženi představitelé „hoxihisticko-stalinistického“ režimu!

byl také snížen počet členů předsednictva OV KSK z 19 na 13.⁸³¹ Sesazení z vedoucích míst však až na výjimky neznamenal automatické vyloučení z komunistické strany, a tedy naprostou diskvalifikaci pro jakoukoli další činnost. Sám Mahmut Bakalli byl ze strany vyloučen až v roce 1983, byť žil v politické izolaci. K jeho vyloučení ze strany nakonec nemohlo být jako záminka použito obvinění z podporování kontrarevoluce, což by u Bakalliho, přesvědčeného komunisty, bylo nemožné dokázat, ale křivě nařčení z pytláctví. Jeden z ideových vůdců albánského nacionalismu Rexhep Qosja byl ze strany vyloučen dokonce až v roce 1988, po vlně tehdejších listopadových demonstrací.⁸³²

Na zajímavé konotace stranické výměny upozorňoval v té době analytik Rádia Svobodná Evropa Zdenko Antić: Před rokem 1981 sice na čelných místech v oblastním výboru strany i ve státních funkcích působili váleční a předváleční členové SKJ z řad albánských komunistů, nejdůležitější stranické posty ovšem postupně zaujímal mladší a akademicky graduovaní funkcionáři se zkušenostmi z výuky na vysokých školách, jako byli Mahmut Bakalli, předseda vlády kosovské autonomie Bahri Oruçi či zmiňovaný již též předseda příštinského městského výboru SKK Aslan Fazliu.⁸³³ Tyto politicky „nadějně“ osobnosti byly vystřídány „starou gardou“ válečných veteránů, odborových předáků či ekonomických manažerů, jako byli Ilija Vakić, dlouholetý prezident federální obchodní komory, Svetislav Vukić, člen vedení jugoslávských odborů, či další významný odborář slovansko-muslimského původu, Mustafa Plajkić. Nejvýraznější postavou kosovské normalizace byl ale bezesporu Ali Shukriu. Tvrdý komunist, jeden z organizátorů ozbrojeného odporu na Kosovu, prokurátor v procesech s kosovskými povstalci, jenž byl v dobách nástupu Mahmuta Bakalliho tlačen spíše do ústraní. Stejně jako Shukriu byli dalšími významnými válečnými a stranickými veterány Velli Deva, Sinan Hasani,⁸³⁴ Kolë

831 Nově zvolené Prezidium OV SKK se skládalo z 8 Albánců (předsedy Velli Devy, dále v něm byli zastoupeni Nebih Gashi, Sinan Sahiti, Xhevdet Hamza, Sinan Hasani, Ilijaz Kurtesi, Ali Shukriu a Azem Vllasi), čtyři Srbové (Predrag Čukčić, tajemník OV Petar Kostić, Ilija Vakić a Svetislav Vuković) a za Muslimy Mustafa Pljakić. ANTIC, Zdenko: *Kosovo provincial government and party leaderships purged*. <http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/3-11-76.shtml>.

832 PETROVIĆ, M.: *Pitao sam Albance šta žele a oni su rekli: Republiku... ako može*. Beograd 1996, s. 24, 25, 105.

833 Aslan Fazliu ovšem tlak ustál. Nebyl sice členem předsednictva OV SKK, přesto se v roce 1983 stal předsedou Sněmovny národů parlamentu SFRJ.

834 Sinan Hasani (1922–2010) do strany vstoupil v roce 1942, od roku 1941 však byl zapojen do odboje. Po válce předseda Socialistického svazu pracujících Kosova (nástupce Jednotné národní osvobozené fronty, obdoba československé Národní fronty), později (1965–1967) byl ředitelem vydavatelství Rilindja. V 70. letech působil v diplomatických službách (mj. velvyslanec v Dánsku), v roce 1975 byl zvolen místopředsedou federálního parlamentu. V roce 1982 se stal předsedou OV SKK a v roce 1984 členem Prezidia SFRJ. Mezi 15. květnem 1986 a 15. květnem 1987 zastával nejvyšší jugoslávskou funkci – byl předsedou Prezidia SFRJ. Hasani ovšem vynikl také jako velmi úspěšný spisovatel. V roce 1957 vydal první kosovsko-albánský román *Rrushika nisur*

Shiroka,⁸³⁵ či Nebih Gashi.⁸³⁶ Přesto ovšem v autonomii nevládla pouze „gerontokracie“. Velký vliv na kosovskou politickou scénu totiž získal tehdy třiatřicetiletý Azem Vllasi,⁸³⁷ bývalý předseda Socialistického svazu mládeže a Titův protežé, který se stal v roce 1986 předsedou SK Kosova. K „neokoukané“ politické garnituře patřila také Kaqusha Jashariová,⁸³⁸ Remzi Kolgeci⁸³⁹ a další. Složení nově zvoleného předsednictva strany na Kosovu ukazovalo, že hlavní důraz bude v následujícím období kladen na loyaltitu, ale také na zlepšení hospodářské situace, jejíž zaostávání bylo, jak uvidíme dále, považováno za jednu z hlavních příčin albánské nespokojenosti.⁸⁴⁰

Svá místa museli opustit také mnozí pedagogové přístinské univerzity, někteří pracovníci Albanologického institutu včetně jeho ředitele Rexhepa Qosji, ze škol byli vyloučeni studenti, u nichž se prokázala účast na demonstracích. Svazová policie infiltrovala koncem roku 1981 všechna kosovská města. Soudy často vynášely drastické rozsudky za vlastnění knih se sporným obsahem či dokonce pouze za špičku na cigarety s vyřezaným nápisem „Kosovo republikou“.⁸⁴¹ Branko Horvat upozorňuje, že v následujících šesti letech bylo na Kosovu odhaleno 89 protistátních skupin a osm ilegálních organizací. Dlouholeté tresty vězením si vysloužilo dalších 1 500 osob a 4 500 lidí pak bylo potrestáno v rámci přestup-

me u pjek (Hrozny začaly zrát). Celkem napsal osm románů, z nichž některé byly také zfilmovány. Po roce 1990 žil jako důchodce v Budvě. Byl považován za konzervativního komunistu. Významná pro poznávání kosovské krize je jeho v podstatě memoárová publikace *Kosovo - istine i zablude* (Kosovo - pravdy a omyly, Zagreb 1986).

- 835 Kolë Shiroka (1922), předseda Prezidia SAO Kosovo v letech 1982-1983, v letech 1984-1985 také předseda OV SKK, předtím i potom člen ÚV SKS.
- 836 Shefqet Nebih Gashi (1927) v letech 1983-1985 předseda Prezidia SAO Kosovo.
- 837 Azem Vllasi (1948), vystudoval práva na přístinské univerzitě. V letech 1974-1978 byl předsedou Socialistického svazu mládeže Jugoslávie, poté předsedou Socialistického svazu pracujících Kosova a zároveň členem OV SKK a ÚV SKS. V roce 1989 byl na příkaz Slobodana Miloševiče zatčen, uvězněn a vyloučen z SKS. Politický proces, při němž se sám hájil, ovšem vyhrál. Pracoval poté jako advokát na Kosovu. V roce 2005 se stal poradcem kosovského premiéra Bajrama Kosumiho.
- 838 Kaqusha Jashari(ová) (1946). Po matce Černohorka, v letech 1986-1988 patřila vedle Azema Vllasiho k nejpobulárnějším vedoucím kosovským politikům, v roce 1988 byla předsedkyní OV SKK. Spolu s Vllasim byla v listopadu 1988 odvolána Slobodanem Miloševičem, protože se protivila přijetí ústavních novelizací omezujících kosovskou autonomii. V roce 1990 byla spoluzakladatelkou Sociálnědemokratické strany Kosova, od roku 1999 pak její předsedkyní (v témže roce ji vystřídal Agim Ceku). Od roku 2007 je poslankyní kosovského parlamentu (na společné kandidátce s Demokratickou stranou Kosova).
- 839 Remzi Kolgeci (1947), člen OV SKK, po nástupu Slobodana Miloševiče k moci považován za jeho příznivce. V letech 1988-1989, kdy se rozhodovalo o nové ústavě a omezení kosovské autonomie, byl předsedou kosovského prezidia a 7. listopadu 1988 se stal také předsedou OV SKK po odvolané Kaqushe Jashariové. Po roce 1991 se věnuje soukromému podnikání.
- 840 Viz ANTIC, Zdenko: *Kosovo provincial government and party leaderships purged*. <http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/3-11-76.shtml>.
- 841 VICKERS, M.: *Between Serbs and Albanian*, s. 224.

kového řízení. Základní a střední školy muselo opustit 298 učitelů...⁸⁴² Cenou za tento přístup ze strany mocenských orgánů bylo definitivní zničení naděje na oživení vzájemného porozumění mezi Srby a Albánci.

Hodnocení demonstrací

Jugoslávští politici byli kosovskými událostmi velmi překvapeni. Svazové orgány se spoléhaly na informace, které získávaly od adekvátních kosovských mocenských struktur a z kosovských policejních zdrojů, a v nich se, kromě konstatace ekonomických problémů, nikdy nehovořilo o případném napětí či potenciální možnosti vypuknutí nepokojů.⁸⁴³ Např. ještě 8. ledna 1981 na schůzi předsednictva ÚV SKS, na němž se nejvyšší grémium srbských komunistů zabývalo „*uskutečňováním politiky národnostní rovnoprávnosti národů a národností v SRS*“, konstatoval Lazar Vujović, předseda komise ÚV SKS pro vztahy mezi národnostmi, že kromě dlouho již známých jednotlivců či skupinek nacionalisticky orientovaných občanů nebylo v poslední době zaznamenáno zvyšování počtu těchto sil. Toto tvrzení mělo znamenat jediné – že nacionalisté ztrácejí reálnou podporu: „*Nepokryté nacionalistické excesy, které by nebyly odsouzeny prostředím, jemuž jsou určeny,*“ byly podle Vujoviće stále řídnější.

Nacionalismus přitom charakterizoval jako pouhý „*pozůstatek přežitého vědomí, jež pro aktuální otázky a problémy a perspektivu může nabídnout pouze národnostní nesnášenlivost a návrat ke starým buržoazním či byrokratickým vztahům...*“⁸⁴⁴ Srbský ideolog tak nechtěně charakterizoval budoucí pravý stav věcí, že totiž nacionalismus se v jugoslávské realitě stane skutečně všemocným lékem na „*aktuální otázky a problémy*“, lékem ovšem, který nevyлéčí nic a rakovinné bujení pouze prohloubí. Poprvé pak právě na Kosovu.

842 HORVAT, Branko: *Kosovsko pitanje*, s. 110.

843 Např. Dejan JOVIĆ v této souvislosti cituje v knize *Jugoslavija - država koja je odumrla. Uspon kriza i pad četvrte Jugoslavije* (s. 278) svůj rozhovor s místopředsedou Prezídia SFRJ Sergejem Kraighrem z roku 1986, v němž tento slovinský politik tvrdil, že vedení země bylo kosovskými nepokoji naprosto překvapeno a konsternováno. Další slovinský člen ÚV (a pozdější reformní komunista) Jože Smole (1927–1996) se v diskusi na zasedání ÚV SKJ věnovanému demonstracím pozastavoval nad tím, že na předcházejícím plénu ÚV SKJ byla politicko-bezpečnostní situace na Kosovu označena jako vynikající! Viz *Dokumenti SKJ. 20 sednica SKJ. Aktivnost neprijateljskih i kontrarevolucionarnih snaga u SAP Kosovu*. Beograd 1981, s. 139. Cit. podle *Jugoslavija 1918–1988*, s. 1259–1260.

844 AŠ, fond SKS-CK, 1978–1981, kart. 364, Komisija Predsedništva CK SKS za informisanje i propagandu – informativni bilteni. II. díl, složka Informativni bilteni 1981, č. 1–10. VUJOVIĆ, Lazar: *Ostvarivanje politike nacionalne ravnopravnosti naroda a narodnosti i dalji zadaci Saveza komunista Srbije*. In: Informativni bilten 1/1981, s. 30.

Informace dodávané kosovskou politickou elitou zřejmě nebyly, jak by se mohlo zdát, záměrně zkreslené, neboť sama byla demonstracemi naprosto upřímně zaskočena. Viděli jsme ostatně již výše snahu Mahmuta Bakalliho ututlat první výbuch studentské nespokojenosti. Nevědomost částečně vycházela i z toho, že demonstrace byly v počátcích skutečně spontánní a neplánované, částečně však zřejmě i proto, že po Rankovićově pádu a kritice policejních praktik UDB policejní „bdělost“ na Kosovu, jak jsme již také výše ukázali, výrazně opadla, resp. informacím operativců SDB nebyla přikládána vážnost. Panická reakce jugoslávského vedení - vyhlášení výjimečného stavu, vyslání vojenských jednotek a policejních posil, které měly při potlačování demonstrací zcela volnou ruku - pak byla zřejmě částečně právě důsledkem tohoto překvapení. Hovořil o tom na 20. zasedání ÚV SKJ i jeho předseda Lazar Mojsov, jenž ve svém projevu potvrdil, že „revoluční“ ostrážitost ochabla a „*docházelo k podceňování nacionalismu a iredentismu a jeho kontinuálního a organizovaného intrikování...*“⁸⁴⁵

Demonstrace byly ÚV SKJ označeny jako **kontrarevoluce**,⁸⁴⁶ jako dílo kontrarevolučních sil, mající ohrožit „*základy (jugoslávské) spolpolitosti - bratrství a jednotu, rovnoprávnost, ústavní pořádek*“ a socialistickou samosprávnost. Demonstrace podle tohoto hodnocení měly nacionalistické a kontrarevoluční živly vést z pozic velkoalbánského nacionalismu a iredentismu. Zároveň ovšem demonstrace podle hodnocení ÚV SKJ neměly nic společného s postoji „*většiny pracujících a občanů Kosova*“, neboť mělo jít o akci menšiny nacionalistů, kteří působí proti zájmům a bez podpory většiny Albánců.⁸⁴⁷

Již tímto tvrzením nasazovali komunističtí analytici celé společnosti růžové brýle. Demonstrace, jakkoli masové, sice ještě nebyly oněmi statisíčovými shromážděními známými z dob tzv. „antibyrokratické revoluce“ konce 80. let, ale jen menší část albánské společnosti s hnutím nesolidarizovala. Většina kosovských albánských komunistických vůdců, bez ohledu na to, byli-li v důsledku demonstrací později odvoláni či naopak postoupili na stranickém žebříčku, ale demonstrace zřejmě upřímně odsoudila. Albánští komunisté se pokoušeli, jak jsme již částečně také viděli, zlepšovat a etatizovat postavení autonomie postupnými kroky a ústavním tlakem. Jak dalece věděli o nacionalistických excesech v kosovském

⁸⁴⁵ *Dokumenty SKJ. 20 sednica SKJ*, s. 9-23. In: Jugoslavija 1918-1988, s. 1251.

⁸⁴⁶ Mahmut Bakalli tvrdí, že s tímto označením přišel nejprve Azem Vllasi, který ovšem toto nařčení odmítá s tím, že to byl již 1. dubna 1981 postoj obou jugoslávských předsednictev - jak prezidia, tak SKJ, s nimiž poprvé seznámil veřejnost Fadil Hoxha. Viz rozhovory s BAKALLIM a VLLASIM v knize M. PETROVIĆE *Pitao sam Albance šta žele a oni su rekli: Republiku... ako može*. Beograd 1996, s. 22, 45. Jiné zdroje uvádějí, že jako kontrarevoluci označil události poprvé Aslan Fazlija, jak jsme také ukázali výše.

⁸⁴⁷ *Dokumenty SKJ. 20 sednica SKJ*, referát Lazara Mojsova, s. 9-23. Citováno podle *Jugoslavija 1918-1988*, s. 1251.

vnitrozemí i o náladách mezi albánskými studenty, a ututlávali-li nacionalistické projevy před zbytkem jugoslávského vedení ve snaze neohrozit svou politiku postupného posilování autonomie, jak se např. domníval tajemník ÚV SKS Špiro Galović,⁸⁴⁸ je sporné a v současnosti prakticky nezjistitelné. Demonstrace každopádně považovali za krach všeho, čeho se jim podařilo dosáhnout, a za čin, který je mimořádně politicky škodlivý pro všechny jugoslávské Albánce a jejich emancipační snahy.⁸⁴⁹

Mnozí analytici v současnosti považují kosovské nepokoje v roce 1981 za počátek konce Jugoslávie. Ovšem tyto nepokoje nelze chápat bez ohledu na dobový rámec a kontext – byly pouze jednou z událostí, které se v té době v Jugoslávii odehrávaly, a pouze z historické perspektivy získaly takový význam.

Nepokoje jsou také označovány jako první skutečný projev albánského nacionalismu, přičemž se opomíjejí jiné faktory, především faktor sociální. Nepokoje se skutečně změnily v demonstrace nacionalismu a separatismu, v jejich počátku však stála sociální nespokojenost studentů se svým postavením. Zcela pominout nelze ani ideologické momenty, resp. inspiraci jiným modelem socialismu, než byl jugoslávský samosprávný (nestátní) socialismus. Podle Dejana Joviće byli mnozí studenti a kosovští intelektuálové „nakaženi“ vizí egalitarismu a státního socialismu, jak ji v sousedství rozpracovával Enver Hoxha. I Azem Vllasi při hodnocení kosovských událostí v roce 1981 přikládal albánské propagandě, která „prezentovala tamější situaci jako ráj s plnou rovnoprávností, stoprocentní zaměstnaností a sociálním zabezpečením“, mimořádný význam.⁸⁵⁰ Albánský radikální egalitarismus totiž odbourával ty dimenze pocitů nespravedlnosti a nerovnosti s ostatními, které se mezi kosovskými Albánci již dlouho šířily. Z ekonomického hlediska mohl být odpovědí na zvětšování rozdílů mezi kosovskými Albánci a zbytkem Jugoslávie, neboť propagoval absolutní rovnost (v chudobě, pochopitelně). Z hlediska politického byl radikální egalitarismus základem myšlenky o kosovské republice. Albánská egalitářská rétorika byla pro mnohé i řešením problému národnostní nerovnosti.⁸⁵¹ Kosovské demonstrace, nahlížené

848 AS, fond SKS-CK, 1978–1981, kart. 364, Komisija Predsedništva CK SKS za informisanje i propagandu – informativni bilteni. II. díl, složka Informativni bilteni 1981, č. 1–10. *Uvodno izlaganje Špira Galovića, sekretara Predsedništva CK SKS, na zajedničkoj sednici predsedništava Centralnog komiteta CK Srbije i SR Srbije*. In: Informativni bilten 4/1981, s. 17.

849 Viz např. A. VLLASI v rozhovoru s M. PETROVIĆEM v jeho knize *Pitao sam Albance šta žele a oni su rekli: Republiku... ako može*. Beograd 1996, s. 45.

850 Tamtéž, s. 41.

851 Nelze přitom říci, že by si jugoslávské komunistické vedení nebylo této situace vědomo. Na to, že nesnižující se problémy v kosovském hospodářství a z nich vyplývající pomalý růst mezd a životního standardu a kulturní úrovně vůbec mohou vyvolávat a vyvolávaly pocity o nerovnoprávných vztazích a privilegovaném postavení jedněch vůči druhým (počínaje republikami a konče pocity nerovnoprávnosti nekvalifikovaného dělníka vůči kvalifikovanému) a mohou způsobovat resentimentní nacionalis-

z tohoto úhlu pohledu, by pak nebyly ani kontrarevoluční, ani antisocialistické, jak o nich prohlašovalo jugoslávské vedení, ale naopak revoluční a fundamentalisticky socialistické, neboť by se zakládaly na požadavcích návratu k revolučním ideálům marxismu-leninismu, které právě díky panující nerovnosti považovali mnozí za zrazené. Vůdčí podzemní organizace albánské revolty na Kosovu inspirovány extrémně levicovými a spíše leninskými než marxistickými myšlenkami rozhodně byly. Liberální hodnoty na Kosovu byly tehdy, podobně jako v současnosti, nevýznamné.

V hoxhistické interpretaci navíc, jak jsme již na jiném místě upozornili, šly komunismus a nacionalismus ruku v ruce. Podle Pavla Hradečného byl ale nacionalistický aspekt Hoxhovy ideologie v této době již spíše defenzivní, na rozdíl od ultraradikálně a dogmaticky pojaté myšlenky komunistické. Albánský vůdce byl natolik racionální, že sjednocení Albánie s Kosovem nepovažoval v tehdejší době vzhledem k mezinárodněpolitické situaci i poměru sil mezi Jugoslávií a Albánií za možné. O prosazování tohoto konceptu si zřejmě dokonce myslel, že je politicky škodlivé jak pro jeho vlastní mocenské postavení, tak proto, že by mohlo vyvolat nepříznivý zvrat ve v té době zcela nadstandardním postavení jugoslávských Albánců. V jeho úvahách mohla hrát roli i otázka etnická: komunistická Albánie vzešla převážně z jižního, toskského albánského prostředí, zatímco severní albánské kmeny ghegské, jež činily také gros jugoslávského albánského obyvatelstva, byly za války útočištěm protikomunistických organizací a dlouhodobého ozbrojeného odporu vůči snahám o nastolení komunistického režimu. Jejich tradiční kmenová struktura a náboženské založení představovaly pro pronikání komunistických myšlenek i praktické nastolování komunistické moci výraznou překážku, jak se nakonec ukazovalo v samotné Jugoslávii. Sjednocením Kosova s Albánií by byl výrazně posílen právě ghegský prvek albánského etnika, jenž by rozhodně neposkytoval záruku loyality jeho režimu, tím spíše, že v Jugoslávii nedošlo k tak drastickým zásahům do náboženského života obyvatelstva jako během albánské „kulturní revoluce“. Podpora jugoslávských Albánců tedy měla ze strany Envera Hoxhy a jeho establishmentu spíše verbální charakter,⁸⁵² což mu však nebránilo vydávat se v době kosovské krize za „otce všech Albánců“ a zastávce jejich práv před titovsko-srbskými utlačovateli.

tické nálady, upozorňoval již materiál *Zadaci SKS u ostvarivanju politike nacionalne ravnopravnosti u SRS* (Úkoly SKS v uskutečňování politiky národnostní rovnoprávnosti v SRS), vypracovaný pro interní potřebu ÚV SKS již v dubnu 1968! Tehdy se ovšem ještě domnívali, že smysluplné využívání prostředků z *Fondu federace* rozdílly brzy zmenší.

852 Představitelé pravicového nacionalistického albánského exilu tak, kromě zbídačení země a terorizování jejích obyvatel, Hoxhovi z jejich pohledu oprávněně vyčítali, že podřizoval zájmy albánského národa svým úzkoprským politickým cílům a „zaprodal Kosovo Srbům“. Viz HRADEČNÝ, Pavel: *Léta sebeizolace a osamění*. In: *Dějiny Albánie*, s. 498.

Jako zdroj „nacionalistické euforie“ označil „politiku Albánie“ na společném krizovém zasedání Prezídia SFRJ a Federální rady na ochranu ústavního pořádku 29. dubna 1981 také makedonský člen jugoslávského prezidia (a předtím první „potitovský“ jugoslávský prezident) Lazar Koliševski (1914–2000).⁸⁵³ Na druhé straně, podle jednoho z předních propagátorů kosovské samostatnosti, spisovatele a filozofa Rexhepa Qosji, byly demonstrace „velikou událostí v historii Albánců na Kosovu a v Jugoslávii vůbec“, neboť v nich „poprvé po druhé světové válce Albánci v Jugoslávii společně a jednohlasně vyjádřili svůj požadavek po republice, tedy po svém státu“.⁸⁵⁴ Demonstrace tak každopádně ukázaly, že kosovská otázka není ústavou z roku 1974 ani zdaleka vyřešena.

Příčiny nacionalistického výbuchu v hodnocení SKJ

tak, jak byly formulovány na 20. zasedání ÚV SKJ 7. května 1981 v hodnotícím referátu předsedy ÚV SKJ Lazara Mojsova⁸⁵⁵ nazvaném *O aktivitě nepřátelských a kontrarevolučních sil v OKAS*, dále pak v závěrech tohoto zasedání, na několika plénech ÚV SKS a zejména pak v „poučení z krizového vývoje“, jímž byl nepřilíš systematicky připravený⁸⁵⁶ dokument nazvaný *Politická platforma pro akci SKJ při rozvoji socialistické samosprávy, bratrství, jednoty a pospolitosti v SAO Kosovo* (dále jen *Platforma*), přijatý na 22. zasedání ÚV SKJ 17. listopadu t. r., by bylo lze shrnout do pěti okruhů. Návrhy na řešení, které z analýz v rámci jednotlivých okruhů vyplynuly, pak ovlivňovaly jugoslávskou politiku vůči Kosovu v následujících několika letech, prakticky do propuknutí tzv. „antibyrokratické revoluce“, vedené novým předsedou srbských komunistů Slobodanem Miloševićem.

853 Koliševski, jenž byl znám tím, že vždy říkal, co si myslí, a to i J. Brozu Titovi, pro což nepatřil k jeho oblíbencům (viz např. KRAŽAVAC, Savo: *Bravar nije voleo zlato*. NIN [Beograd] č. 2582, 13. června 2000), ovšem jako jeden z hlavních důvodů uvedl také „vytvoření mamutí univerzity, která na 178 000 zaměstnaných (myšleno mimo soukromé zemědělství a řemesla – pozn. V. Š.) vychovává 51 000 studentů“ a je tak potenciálním ohněm nacionalismu. Viz *Jugoslavija 1918–1988*, s. 1267.

854 R. Qosja v rozhovoru v PETROVIĆ, M.: *Pitao sam Albance šta žele a oni su rekli: Republiku... ako može*. Beograd 1996, s. 100.

855 Lazar Mojsov (*1920), makedonský diplomat, politik a novinář, působil po válce jako generální prokurátor Socialistické republiky Makedonie, poslanec jugoslávského i makedonského parlamentu a od konce 50. let jako jugoslávský diplomat. V letech 1977–1978 byl předsedou Valného shromáždění OSN. Po smrti J. Broze Tita se stal prvním „potitovským“ předsedou SKJ. Posléze zastával funkci jugoslávského ministra zahraničí, v letech 1987–1988 byl jugoslávským prezidentem (předsedou jugoslávského prezidia).

856 BILANDŽIĆ, Dušan: *Jugoslavija poslije Tita (1980–1985)*. Zagreb 1986, s. 70.

„Kosovské vedení se nechovalo rozhodně a bojovně“

Příčiny se hledaly odshora, nikoli ovšem v nejvyšších patrech jugoslávské federace, ale v rámci kosovského establishmentu. Podle *Platformy* vedení „neumožňovalo vytyčit ostrou hranici mezi naší (= jugoslávskou komunistickou - pozn. V. Š.) a nacionalistickou orientací, mezi našimi a nacionalistickými hesly“. Analytici při tomto tvrzení naráželi zejména na snahu kosovské administrativy co největší etatizaci oblasti, která se v konečném důsledku od požadavku „Kosovo - republika“ příliš nelišila. *Platforma* zdůrazňuje, že nacionalismus pronikl i do řad SK Kosova a vedení oblasti, které před jeho projevy dlouho ustupovalo a „během samotných událostí se nechovalo dostatečně rozhodně a bojovně...“. Politika vedení podle rezoluce svou snahou o získání co nejvíce prostředků pro Kosovo a zdůrazňováním nějakých zvláštních práv, vycházejících z nerozvinutosti Kosova, dokonce i výhrůžkami, že nebudou-li saturovány jejich požadavky, vyjde se svojí nespokojeností a protestem na veřejnost, jednak ohrožovala jednotu SKJ, jednak dávala živnou půdu nacionalistickým živlům.⁸⁵⁷ *Platforma* zde narážela na odpor kosovského establishmentu vůči snaze jugoslávského i srbského vedení zvýšit katastrofálně malou efektivitu investic a produktivitu práce na Kosovu tím, že v pětiletém plánu na léta 1981-1985 nepřidělí až 50 % celkových prostředků z *Fondu federace* pro nerozvinuté republiky a SAO Kosovo přímo do rukou kosovské vlády, která prostředky rozdělovala značně voluntaristicky a nebyla schopna (a možná ani nechtěla) zaručit jejich efektivitu, ale podpoří jimi firmy jak ze Srbska, tak z jiných jugoslávských republik, které by byly ochotny zakládat na Kosovu společné podniky. Od nich si pak vůdci ekonomové slibovali, že by jednak přispěly ke zvýšení efektivity a produktivity práce, jedná také snížily hrozivou nezaměstnanost (více o tom viz s. 298n.).⁸⁵⁸ Kosovským politikům se skutečnost, že by přišli o možnost

857 AS, S, fond SKS-CK, 1978-1981, kart. 364, Komisija Predsedništva CK SKS za informisanje i propagandu - informativni bilteni. II. díl *Politička platforma za akciju SKJ u razvoju socijalističkog samoupravljanja, bratrstva i jedinstva i zajedništva na Kosovu* (výtisk Dnevnik, Novi Sad) (dále jen *Platforma*), s. 3. Výtah z *Platformy* je publikován také v *Jugoslavija 1918-1988*, s. 1260-1266. Předseda srbské ÚV SKS v této souvislosti přímo kritizuje fakt, že zaostávání ekonomického rozvoje oblasti bylo kosovským establishmentem populisticky vysvětlováno tak, že se rozdíl mezi Kosovem a zbytkem Jugoslávie nesnižují kvůli tomu, že oblast z *Fondu federace* získává nedostatečné prostředky. Takováto interpretace podle Vlaškaliće vnucovala dojem, že hlavní důvod nerozvinutosti Kosova je zapotřebí hledat jinde, než kde ve skutečnosti spočívá... Viz AS, fond SKS-CK, 1978-1981, kart. 364, Komisija Predsedništva CK SKS za informisanje i propagandu - informativni bilteni. II. díl, složka Informativni bilteni 1981, č. 1-10. (Dále jen takto:) VLAŠKALIĆ, Tihomir: *Uzroci i posledice događaja u Socijalističkoj autonomnoj pokrajini Kosovo* (referát na 14. zasedání ÚV SKS 6. května 1981). In: Informativni Bilten 4/1981, s. 11.

858 AS, fond SKS-CK, 1978-1981, kart. 364, Komisija Predsedništva CK SKS za informisanje i propagandu - informativni bilteni. II. díl, složka Informativni bilteni 1981, č. 1-10. VUJOVIĆ, Lazar: *Ostvarivanje politike nacionalne ravnopravnosti naroda*

rozhodovat o miliardových částkách, samozřejmě nemohla líbit a nespokojenost s touto situací byli dokonce ochotni označovat jako diskriminaci a nespravedlnost. Analytici tedy tuto jejich snahu ocenili jako ohrožování jednoty SKJ, a tím i Jugoslávie. Kosovo se díky předcházející praxi, kdy o distribuci peněz rozhodovala pouze kosovská vláda, podle *Platformy* uzavíralo samo do sebe a nehledalo možnost rychlejšího rozvoje pomocí „*provazování a pospolitosti se všemi dalšími národy a národnostmi Jugoslávie*“ tak, aby se všichni společně mohli co nejrychleji rozvíjet.⁸⁵⁹ Je přece v zájmu všech, konstatuje *Platforma*, aby se země rozvíjela rovnoměrně, a aby se nejméně rozvinuté regiony rozvíjely rychleji, ovšem na základě společných dlouhodobých zájmů, a nikoli na základě nějakého „zvláštního“ práva, o němž hovořili kosovští politikové!⁸⁶⁰

Ústavní postavení autonomií je třeba ctít

Provolávaná hesla o *Republice Kosovo*, a to republika, která by zahrnula všechny albánské oblasti v Jugoslávii, tedy i západní Makedonii, území jižního Srbska osídlené albánským obyvatelstvem v okolí měst Bujanovce, Medvedje a Preševa a albánským živlem zalidněné oblasti Černé Hory – okolí měst Plavu, Gusinje, tzv. černohorské Malésie (alb. Malësia) s centrem v obci Tuzi, Ulcinj a okolí, v rámci SKJ posílily přesvědčení o tom, že „*ústavní postavení autonomních oblastí v rámci SRS je třeba důsledně dodržovat a ctít...*“ Analytici ÚV přesně zhodnotili, že praxe, která po vyhlášení ústavy v roce 1974 autonomie traktovala jako na SRS víceméně nezávislé jednotky a přibližovala je tak postavení republik, vzbuzovala v kosovském vedení přesvědčení, že změna statusu oblasti na republiku je víceméně formální záležitostí. Většina jugoslávského vedení však rozhodně neměla v úmyslu status oblastí měnit, v tom byla důsledným strážcem odkazu J. Broze Tita.

Platforma pak tento „omyl“ kosovského vývoje ještě více konkretizovala, když kritizovala, že na Kosovu nebyly dodržovány ústavní principy jasně hovořící o tom, že Svazová republika Srbsko je odpovědná za společenský, ekonomický, politický a kulturní rozvoj republiky jakožto celku, a tedy i za rozvoj Kosova. Uzavírání se Kosova ve vlastních hranicích pak mělo „*samosprávnou*“ spolupráci a integraci znemožňovat.⁸⁶¹ Tendencí uzavírat se do sebe a vydělovat se ze SRS jakožto celku se tak autonomie zároveň uzavírala vůči Jugoslávii. Na Kosovu nicméně jenom kopírovali

i narodnosti i dalji zadaci Saveza komunista Srbije. In: Informativni bilten 1/1981, s. 31.

859 *Platforma*, s. 3.

860 Tamtéž.

861 Tamtéž, s. 8.

situaci, která byla typická pro celou zemi, tedy snahu jednotlivých republik co nejvíce se uzavírat do sebe a co nejméně se otevírat vůči federaci.⁸⁶²

Politické heslo *Kosovo-republika* ale podle tvůrců *Platformy* nebylo cizí ani některým „odpovědným osobnostem“, a proto nebylo již dříve veřejně a politicky odsouzeno. *Platforma* zde naráží na jednání o ústavních novelizacích koncem 60. a začátkem 70. let, při nichž kosovští představitelé požadavek republiky opakovaně vznášeli. „Kontrarevolučnost“ idey Kosovské republiky viděli autoři *Platformy* v některých, z hlediska pozdějšího vývoje Jugoslávie i Kosova přinejmenším zaznamenaných konotacích: Požadavek nacionalistů a iredentistů po vytvoření nové republiky, jež by na „etnický čistém základě“ shromáždila a územně sjednotila všechny Albánce v Jugoslávii, měl být „mnohonásobně reakční. Jeho důsledkem by bylo umělé a násilné rozdělení historicky vzniklých společenství a území, na nichž po staletí žijí části různých národů...“. Historické zkušenosti dokazují, tvrdili dále autoři *Platformy*, „že každá státní organizace založená na principu etnické čistoty a striktní národní výlučnosti je v rozporu nejen se socialismem, ale i s elementárními demokratickými právy a moderními potřebami lidí. Pokus o realizaci těchto, ve skutečnosti rasistických principů uvnitř Jugoslávie je v rozporu se socialistickým samosprávným uspořádáním a územní celistvostí jejích socialistických republik, čímž ohrožuje integritu nezávislosti a samostatnosti SFRJ... Pod heslem *Kosovo-republika* se fakticky skrývá požadavek albánských iredentistů po revizi a změně současných hranic suverénních států...“. Nejnebezpečnějším politickým důsledkem těchto plánů měl být fakt, že „požadavek po etnické čistotě znamená uzavírání se uvnitř národních skupin... Takovýto nacionální izolacionismus je zcela v protikladu s objektivními tendencemi společenského pokroku i se zákonitostmi ekonomické a společenské integrace lidstva...“.⁸⁶³ V souvislosti s pozdějším vývojem, s tím, jak se Jugoslávie rozpadala podle etnických švů, byla tato analýza bohužel velmi prorocká.

Mj. i z uvedených důvodů také v následujícím období dopřával ÚV SKJ více sluchu volání srbského establishmentu po ústavních novelizacích omezujících přílišnou samostatnost autonomií. Samotná *Platforma* ostatně hovořila o tom, že celá řada kosovských problémů vyplynula z toho, že na Kosovu nebyly dodržovány ústavní principy zdůrazňující, že Svazová republika Srbsko je odpovědná za společenský, ekonomický, politický a kulturní rozvoj republiky jakožto celku, a tedy i za rozvoj Kosova. „Všechny síly,“ vyzývá *Platforma*, „musí v následujícím období budovat a provádět politiku svornosti SAOK, SRS a SFRJ!“ Rozumělo se tím mj. těsnější připoutání oblasti k Srbsku a Jugoslávii, a to i formou

862 Tamtéž.

863 Tamtéž.

hospodářské spolupráce ve smyslu budování joint ventures, práce na společných vědeckých projektech, kulturní výměny apod.

K takovému pojetí ale byla, přes veškerou sebekritiku, ze strany kosovského vedení do budoucna jen pramalá vůle. Odpor vůči tomu byl zřejmý již nedlouho poté, co odeznělo první zděšení z demonstrací. Z kosovskoalbánské strany se začaly dokonce objevovat tendence dávat požadavky po republice do souvislosti s heslem „bratrství a jednota“. Zdůrazňovala se příslušnost Kosova k Jugoslávii a cílilo se na „solidaritě dělnické třídy“ Jugoslávie, jež by měla s uskutečněním spravedlivých požadavků po vytvoření republiky pomoci, tím spíše, že proti ustavení Kosovské republiky jsou zejména Srbové, kteří negováním albánských etatizačních snah jen přirozeně pokračují ve své velkosrbské hegemonistické politice vůči albánské národnosti.⁸⁶⁴ Tyto úvahy vycházely pochopitelně spíše z kruhů mimo nejvyšší kosovskou politiku, nakonec se však ukázalo, že byly docela správné. V roce 1989 skutečně jak ve Slovinsku, tak v Charvátsku došlo k projevům solidarity s albánskými snahami.⁸⁶⁵

Odpor kosovských politických kruhů vůči „*těsnějšímu připoutání oblasti k Srbsku a Jugoslávii*“ se projevoval spíše ignorací ekonomických doporučení. Ve svém projevu na zasedání předsednictva ÚV SKS 14. září 1981 kritizoval předseda srbské vlády Ivan Stambolić fakt, že čtyři měsíce poté, co 14. zasedání ÚV SKS (6. května 1981) přijalo usnesení o vypracování mechanismů ekonomické reformy a budování smíšených podniků, oblastní vedení naprosto nereagovalo a reformní plány ani nezačalo připravovat. Hlavní důvod pro to viděl Stambolić v pojetí ústavních principů, které zpochybňuje právo republiky vytvářet hospodářské plány pro celé federální Srbsko, tedy i s autonomními oblastmi. Stambolić tak otázku ústavního postavení Srbska a jeho autonomií poměrně razantně otevřel. Vedení autonomie pochopitelně odmítalo tendence, kdy by peníze do hospodářství měly proudit mimo jeho absolutní kontrolu, ale tato nová ekonomická politika zřejmě nebyla po chuti ani některým srbským politikům. „*Nezbývá nám,*“ vyzývá Stambolić, „*než při nějaké další příležitosti analyzovat, co se to stalo, že je zpochybňována jednota Republiky v rozvojové politice, že je zpochybňována jednotná funkce Hospodářského*

864 AS, fond SKS-CK, 1978–1981, kart. 164, Komisija Predsedništva CK SKS za informisanje i propagandu - informativni bilteni. II díl, složka Informativni bilteni CK SKS, 1981, č. 1–10. MIŠIĆ, Živorad: *Političko-bezbednosna situacija u SR Srbiji* (Referát přednesený na společném zasedání předsednictva ÚV SKS a Předsednictva SR Srbska 16. listopadu 1981). In: Informativni bilten 10, 1981, s. 24.

865 Takováto multinárodní spojení se ovšem zakládala výhradně na vlastních zájmech republik, které do nich vstupovaly. Slovinská (a později i charvátská) podpora albánským snahám na Kosovu byla akcí směřující k tomu, aby byla oproti srbským snahám „antibyrokratické revoluce“ zachována decentralizovaná struktura země podle ústavy z roku 1974, nikoli solidarizováním se s albánskou věcí jako takovou. Starost slovinské a charvátské veřejnosti o Albánce zmizela v okamžiku, kdy v obou zemích přivedly volby v roce 1990 k moci nekomunistické strany.

plánu SRS zakotvená v 305. čl. ústavy SRS, že je zpochybňován fakt, že Republika jakožto jednotný státní a samosprávný celek má povinnost podporovat rychlejší rozvoj Kosova.⁸⁶⁶ Špiro Galović⁸⁶⁷ šel ještě dál, když hovořil o tom, že přes veškerou kritiku i nadále existují tendence naprostého oddělení autonomií od republiky. Analýz provedla SKS „při dalších příležitostech“ v následujících letech ještě několik. Kosovské vedení se však všem doporučením i nařízením z nich plynoucím dokázalo úspěšně vyhnout. Ústavní mechanismus byl nastaven tak, že mocensky přinutit autonomii ke změně ekonomického chování prostě nebylo možné.

Je zajímavé, že se v souvislosti s heslem *Republika Kosovo* do Platformy ÚV SKJ nedostala charakteristika dalšího problému, jenž nastínil na 14. zasedání ÚV SKS 6. května 1981 jeho předseda Tihomir Vlaškalić, a totiž zmínka o nátlaku na vystěhovávání srbského a černohorského obyvatelstva v souvislosti s „šířením velkoalbánského a iredentistického nacionalismu“. Své názory na situaci vyjádřil přitom neobyčejně kulantně a zaobaleně, když hovořil o tom, že nedostatečná rozhodnost famózních „subjektivních sil“ (v jugoslávské socialistické hantýrce jde o „uvědomělý lid“) vzepřít se projevům nacionalismu vytvořila ve složitém mnohonárodnostním kosovském společenství napjatou situaci v mezietnických vztazích, „díky níž srbské a černohorské obyvatelstvo vidí perspektivu svého dalšího života a práce vně této situace...“⁸⁶⁸

Na dalším hodnotícím jednání nejvyššího srbského grémia, těsně před přijetím Platformy, byl již v referátu o bezpečnostních hrozbách na Kosovu přednášející Živorad Mišić mnohem konkrétnější. „Kontrarevoluce“ tak umožnila otevřít některá témata, o nichž dříve hovořit nebylo politicky korektní. Referát vykládá kosovské události tak, že demonstrace byly místním slovanským obyvatelstvem chápány jako kulminace mnohaletého nátlaku na vystěhovávání. Teze o tom, že důvody vystěhovávání jsou sociálně-ekonomického rázu, tedy již podle Mišiće nadále nemohly obstát. Stěžoval si přitom, že komise, které vyšetřují důvody jednotlivých případů vystěhovávání, působí pomalu, a především, že se jejich zprávy prakticky vždy vyhýbají označování pravých příčin vystěhovalectví. K vystěhovávání podle Mišiće docházelo neztenčenou měrou. Upozornil také na skutečnost, že psychóza lidí, kteří se vystěhovávají a hledají nový domov, má vliv i na obyvatelstvo v Srbsku a vyvolává samozřejmě nacionalistické nálady.⁸⁶⁹ Mišić v souvislosti s těmito jevy ve své

866 STAMBOLIĆ, I.: *Aktuelni problemi društveno-ekonomskog razvoja SAP Kosovo*, s. 21.

867 Špiro Galović byl v té době tajemníkem předsednictva ÚV SK Srbska pověřeným ideologickými otázkami (1978–1982) a poté tajemníkem tohoto předsednictva.

868 VLAŠKALIĆ, T.: *Uzroci i posledice događaja u Socijalističkoj autonomnoj pokrajini Kosovo*, s. 13.

869 V referátu byly představeny dokonce i druhy nátlaku, jež měly být k znepokojování občanů využívány: telefonické i osobní výhrůžky, fyzické útoky, obtěžování v hromadné dopravě, izolace na národnostním základě na pracovním místě i v každodenním

zprávě zdůrazňuje, že orgány SKS neměly o těchto událostech donedávna příliš mnoho informací a nemohly na situaci reagovat. To bylo ovšem tvrzení značně alibistické. Informace o vystěhovávání se na ÚV, jak jsme viděli výše, sbíhaly již od konce 50. let. Nebyla jim však přikládána důležitost, později, při skandálu s D. Čosićem, byly označeny jako „výraz a prostředek velkosrbského nacionalismu v jeho odporu boji SK za rovnoprávnost albánského národa v každodenním životě, zaměstnávání, vzdělávání a kultuře“,⁸⁷⁰ a jako s takovými s nimi také bylo zacházeno.

Ani jinak ale bezpečnostní zpráva nesvědčí o tom, že by se situace v oblasti za půl roku nějak výrazně uklidnila. Podává příklady ohrožení bezpečnosti železniční dopravy na Kosovu s tím, že osobní vlaky bývají zasypávány sprškou kamení, stávalo se, že na koleje byly stavěny překážky, docházelo k přerušování telegrafního spojení. Zpráva hovořila také o neoprávněném kácení dřeva ve státních lesích, stále častějšímu jevu neplacení daní a komunálních služeb apod. Předjímá tak něco, co se koncem 80. let na Kosovu stalo téměř pravidlem.⁸⁷¹

Před deseti lety (odsouzením projevu Dobrici Čosiće a Jovana Marjanoviće), uzavírá Vlaškalić citlivou otázku „albánského nacionalismu“, se dokázali srbští komunisté vzepřít „protialbánským tezím“ velkosrbského nacionalismu ve vlastních řadách, totéž se proto očekává od albánských komunistů.⁸⁷² Byla to ovšem očekávání lichá. Albánští kosovští politici, jakkoli byli při svých sebekritikách na nejružnějších fórech,⁸⁷³ k nimž docházelo od konce dubna 1981, velice otevření, na problematiku srbského vystěhovalectví tehdy ani v pozdějších letech nikdy nepoukázali.

životě, znepokojování lidí na jejich usedlostech a polnostech, zneuctování hrobů a sakrálních objektů.

870 VLAŠKALIĆ, T.: *Uzroci i posledice dogadjaja u Socijalističkoj autonomnoj pokrajini Kosovo*, s. 13.

871 MIŠIĆ, Živorad: *Političko-bezbednosna situacija u SR Srbiji*, s. 28.

872 VLAŠKALIĆ, T.: *Uzroci i posledice dogadjaja u Socijalističkoj autonomnoj pokrajini Kosovo*, s. 13.

873 Zásadní „sebekritiku“ činnosti svého vedení provedl Mahmut Bakalli na rozšířeném (o prezidium SRS) 72. zasedání předsednictva ÚV SKS 28. dubna 1981, které bylo cele věnováno „příčinám a důsledkům“ kosovských událostí. Viz AS, fond SKS-CK, 1981, kart. 327, Predsedništvo CK SKS, sednice 68. – 74., XVII. díl, složka Materijali sa 72. sednice Predsedništva CK SKS, održane 28. aprila 1981. godine. Diskuse Mahmuta Bakallih, s. 5/1-9/2. Kál se, že nebyli všímaví zejména k projevům nacionalismu ve školách, na fakultách a v kulturních institucích (s. 6/4), kde „nepřítel dlouhodobě nerušeně (sic!) působí“, a to jak díky „vlivu nacionalismem zatížených pedagogů“, tak „pomocí učebnic (z Albánie – pozn. V. Š.), výukových plánů“ atd. SKK podle něj podcenil nacionalistické aktivity, dal průchod nacionálnímu romantismu a jeho průvodním jevům – izolacionismu ve vztahu k hodnotám jiných národů, samozřejmě neopomněl zdůraznit, že svojí nedostatečnou „revoluční bdělostí“ přispělo kosovské vedení k oslabení pocitu „socialistického samosprávného jugoslávského patriotismu“ u kosovských Albánců (s. 7/2). Hloubka problémů a zanedbání, projevená v této bezesporu upřímné zповědi předsedy kosovských komunistů, ovšem byla příčinou jeho následného politického pádu.

Protože zprávy o nacionalismu musely být vždy „národnostně vyrovnané“, zdůrazňoval Vlaškalić, že stejně tak musí být SKS „bdělý“ vůči projevům srbského nacionalismu, který v souvislosti s kosovskými událostmi „*vyzývá k osudové boji s albánskou národností na Kosovu a v Jugoslávii vůbec*“. Srbští nacionalisté nabízejí podle Vlaškaliće srbskému národu pouze nenávisť vůči Albáncům a fašistické metody zúčtování a genocidy, a na druhé straně hovoří o humanitě a demokracii.⁸⁷⁴ Tajemník ÚV Špiro Galović pak velice pregnančně popsal fobii srbského nacionalismu, platnou dodnes, totiž že etnickou pestrost na jihu chápou jako tragický fakt, jako nebezpečné ohrožení srbského etnického prostoru. Že vidí Kosovo pouze jako pole kosovské bitvy a nikoli rodnou půdu jak Srbů, tak také Albánců. Že celý národ vidí v postavení nedůstojného ponížení.⁸⁷⁵ Tato i jiná slova srbských komunistů na adresu srbského národoveckého myšlení ale v opozičních kruzích jen posilovala přesvědčení, že srbské vedení není schopno ochránit zájmy srbského národa. Nejen proto ani divu, že mnozí koryfejové srbského národovectví tehdy vyjadřovali svým způsobem uspokojení nad tím, že kosovské události potvrdily správnost postojů Dobrici Čosiće z roku 1968.

„Boj“ nacionalismu vyhlásilo i doporučení ÚV SKJ. V závěru svého referátu Lazar Mojsov neopomněl zdůraznit, že vzhledem k závažnosti úkolů, které stojí před Svazem komunistů Kosova a zejména před komunisty z řad albánské národnosti, je mimořádně důležitá odpovědnost komunistů toho kterého prostředí bojovat vůči „*vlastnímu nacionalismu a jiným reakčním, dogmatickým a kvaziliberálním pojetím a akcím, šířícím se v poslední době*...“⁸⁷⁶ To se ale těm z kosovsko-albánských politiků, kteří si vzali tato slova k srdci (a o větší části nového kosovského nejvyššího vedení asi v tomto smyslu nelze pochybovat), příliš nedařilo. Bojovat se srbským nacionalismem se až do roku 1987 snažila také větší část srbských komunistů, v čele nejprve s Vlaškalićem a poté s Ivanem Stambolićem, byť nepřiliš úspěšně. Za nacionalismus ovšem byly považovány i zcela benigní projevy národního uvědomění, často však také nepohodlné skutečnosti.

874 VLAŠKALIĆ, T.: *Uzroci i posledice događaja u Socijalističkoj autonomnoj pokrajini Kosovo*, s. 15.

875 AS, fond SKS-CK, 1978–1981, kart. 364, Komisija Predsedništva CK SKS za informisanje i propagandu - informativni bilteni. II. díl, složka Informativni bilteni 1981, č. 1–10. *Uvodno izlaganje Špira Galovića, sekretara Predsedništva CK SKS, na zajedničkoj sednici predsedništava Centralnog komiteta CK Srbije i SR Srbije*. In: Informativni bilten 4/1981, s. 21.

876 *Dokumenti SKJ. 20 sednica SKJ*, referát Lazara Mojsova. In: Jugoslavija 1918–1988, s. 1253.

Exploze školského systému

Z ideologického hlediska zazněla kritika zejména na výchovu mladé kosovské inteligence, která tvořila páteř demonstračního hnutí. Většinu z osob odsouzených po roce 1981 za protistátní činnost totiž tvořili studenti nebo absolventi Prištinské univerzity.⁸⁷⁷ Již výše jsme hovořili o bouřlivém rozvoji kosovského vysokého školství, jež jindy ve svých soudech umírněný Ivan Stambolić označil přímo jako „*explozi osvětově-školského systému*“.⁸⁷⁸ Univerzita, plánovaná původně pro 15 000 studentů, se zásluhou megalomanských ambicí kosovských komunistických politiků stala kolosem s 50 000 studenty (konkrétně v roce 1981 bylo na Kosovu 42 000 studentů, z toho 28 000 řádných a 14 000 mimořádných a předpokládalo se, že v roce 1985 to bude již 58 000, podle plánů kosovské administrativy to mělo být dokonce až 70 000 studentů!), pro které ale nebylo zajištěno sociální zázemí. „*V situaci, kdy 82 % studentů pochází z rolnických a dělnických rodin, jejichž hmotný standard není takový, aby dokázaly vydržovat své děti na studiích,*“ zdůrazňoval předseda ÚV SKS Tihomir Vlaškalić na 14. zasedání ÚV SKS, „*může najít místo na kolejích pouze 8,5 % studentů Prištinské univerzity, 14 % může navštěvovat studentské menzy a jen 16,5 % přijímá minimální stipendia ve výši 700 dinárů.*“⁸⁷⁹ Chudí studenti, většinou prvá generace vysokoškolsky vzdělaných lidí, a proto pýcha svých rodin, se tak střetávali s téměř nesnesitelnými podmínkami studia.

Překotný vývoj kosovského vysokého školství samozřejmě narážel i na jiné než jen infrastrukturní problémy. Kosovské vedení podle kritiky z nejvyšších jugoslávských míst přecenilo možnosti, jež byla kosovská ekonomika schopna poskytnout jak absolventům vysokoškolského, tak také adekvátně bouřlivě se rozvíjejícího středoškolského studia. Generace mladých odborníků se po absolvování školy střetávaly s problémy nezaměstnanosti, a to tím spíše, že většina studentů Prištinské univerzity se orientovala na humanitní vzdělání, zatímco obory, které by se v kosovském hospodářství, stále ještě chudém na vzdělané kádry, uplatnily, zůstávaly neobsazené. Situace vyžadovala, aby albánští studenti univerzity zvládli dobře jeden další státní jazyk jugoslávské federace, aby si tak mohli hledat místo i v jiných republikách, kde ovšem naráželi na nedůvěru a předsudky, mj. i proto, že úroveň vzdělání z prištinské univerzity byla obecně podceňována. S nezbytným odvoláním na vrcholnou autoritu, v tomto případě na zmiňovaný již rozhovor Edvarda Kardelje († 10. 2. 1979) s vedením SAOK v červnu 1977, v němž měl hlavní jugo-

877 MIŠOVIĆ, M.: *Ko je tražio Republiku Kosovo 1945-1985?*, s. 319.

878 STAMBOLIĆ, I.: *Aktuelni problemi društveno-ekonomskog razvoja SAP Kosovo*, s. 23.

879 VLAŠKALIĆ, T.: *Uzroci i posledice dogadjaja u Socijalističkoj autonomnoj pokrajini Kosovo*, s. 10.

slávský ideolog upozornit na to, že „otázka vzdělávání a zaměstnávání mladé inteligence může být spjata s problémem nacionalismu, neboť (na Kosovu - pozn. V. Š.) se vše děje velmi živelně“, ÚV SKJ velice přesně definoval podstatu problému: V uzavřeném školském systému - výuka v albánštině, navíc za pomoci pedagogů z Albánie, prakticky až na výjimky neumožňovala pozdější afirmaci studentů mimo albánské prostředí - s jazykovou a psychologickou bariérou, která činila odchod do jiného národního prostředí velmi frustrujícím a pro většinu tradičně vychovaných studentů v podstatě nemožným, „se část vyučujících i studentů přikláněla k nacionalismu a šovinismu jakožto perspektivě zabezpečení jak své existence, tak národního vzestupu (svého etnika)“.

Vliv výchovy k nějakému jugoslávskému vlastenectví či hrdosti na vlastní model samosprávného socialismu, známý z jiných jugoslávských národních prostředí, byl na přístinské univerzitě minimální. Velkou část výuky z nedostatku domácích kádrů zastávali albánští hostující profesori a odvíjela se z albánských učebnic, což umožnilo „nepříteli snáze proniknout do tohoto prostředí a předat své kontrarevoluční cíle části studentstva, s níž mohli nacionalisté a kontrarevolucionáři manipulovat tím snadněji, že až na výjimky nenaráželi na odpor jak mezi dělnickou třídou, tak v řadách uvědomělých socialistických sil“.⁸⁸⁰ Toto hodnocení, zabarvené samozřejmě nezbytnou komunistickou frazeologií, tak docela výstižně zobrazovalo situaci na Kosovu, kde byl, s výjimkou jisté části komunistického vedení, vůči nacionalistickým myšlenkám v té době odpor velmi malý. Při hodnocení událostí v roce 1981 sami jugoslávští komunisté přiznali, že možnost ideového vlivu z Albánie, jehož základnou byla směs nacionalisticko-iredentistické a komunisticko-dogmatické ideologie, hluboce podcenili.⁸⁸¹

Národní afirmace albánské národnosti byla na Kosovu navíc, jak upozorňovala *Platforma*, v představách některých komunistických funkcionářů chápána jako „albanizace“, tedy jako homogenizace všech Albánců za každou cenu - bez ohledu na ostatní kosovská etnika.⁸⁸² V *Platformě* se také zdůrazňuje, že některé jevy v každodenním životě na Kosovu vedly namísto k prohlubování svornosti a pospolitosti k vytváření nových bari-

880 *Dokumenty SKJ. 20. sednice SKJ*, referát Lazara Mojsova. In: Jugoslavijska 1918-1988, s. 1252.

881 AS, fond SKS-CK, 1978-1981, kart. 364, Komisija Predsedništva CK SKS za informisanje i propagandu - informativni bilteni. II. díl, složka Informativni bilteni 1981, č. 1-10. *Uvodno izlaganje Špira Galovića, sekretara Predsedništva CK SKS, na zajedničkoj sednici predsedništava Centralnog komiteta CK Srbije i SR Srbije*. In: Informativni bilten 4/1981, s. 20. Galović se ptá, jak se mohlo stát, že „sklerotizovaný“ stalinistický společenský systém se v očích nastupující kosovsko-albánské inteligence jeví lepší než jugoslávský samosprávný systém? A odpovídá si poměrně správně, že ti, kdo jsou zaslepeni nacionalismem, nejsou s to vidět výhody jugoslávského systému a venkoncem je ani nezajímají.

882 *Platforma*, s. 10.

ér mezi místními národnostmi. Národnostně rozdělená oddělení měly již mateřské školky! Separované školní výlety, kulturní spolky i restaurace vydělené na etnickém základě, to bezesporu nemohlo přispět k hlubšímu vzájemnému poznání mladé generace a ke zvýšení důvěry mezi etniky. Je zajímavé, že i při vědomí všech těchto souvislostí byla po nezbytných personálních čistkách celá věc založena ad acta a považována za vyřízenou, aniž by se s tímto nebezpečím pokusila SKJ, kromě snad formálních doporučení o nutnosti nepřetržitého vedení boje proti cizím ideologiím, cokoli dělat.

Stalinisté, iredentisté, ustašovci. Podíl zahraničního faktoru

V komunistické interpretaci příčin demonstrací je dalším mimořádně důležitým faktorem podíl zahraničích, resp. těch zahraničních mocenských center, které měly mít zájem na oslabení modelu jugoslávského samosprávného socialismu, v němž tvořilo Kosovo nejslabší článek. O tom, že zahraniční faktor v celé akci nechyběl, hovořil ve svém referátu na 20. zasedání ÚV SKJ jako první Lazar Mojsov. Zdůraznil přitom, že „*aktivita nepřátelských a kontrarevolučních živlů byla pečlivě organizována z jednoho centra zahraniční agentury, zamaskovaného nacionalisticko-iredentistickými hesly a marxisticko-leninskou frazeologií*“. Zahraniční agentura měla být kamuflovaná pod názvem Albánská komunistická marxisticko-leninská strana v Jugoslávii!⁸⁸³ Tato famózní organizace ovšem byla do té doby zcela neznámá a dodnes není zřejmé, zdali vůbec existovala, či kdo za ní ve skutečnosti stál. Organizátory demonstrací se ostatně nikdy nepodařilo vypátrat.

V kosovsko-albánském prostředí, jak jsme již výše poukázali, existovala celá řada různých levičáckých skupin. Pravicoví nacionalisté utrpěli ve válce a po ní porážku takového rázu, že v dobách komunistické Jugoslávie prakticky nebyla odhalena jediná iredentistická skupina nelevicového zaměření. Cílem této podzemní opozice bylo sjednocení Kosova s Albánií, některé ze skupin byly dokonce i vojensky organizované, žádná z nich ale nebyla spojována s touto do té doby neznámou stranou. Jen malá ultralevicová část z nich ale hodlala tohoto cíle dosáhnout v krátkodobém horizontu, ještě za vlády Envera Hoxhy, domnívají se, že tamní model egalitářského „socialismu“ má pro Albánce více výhod než samosprávný model jugoslávský. Nejznámější z nich bylo bezesporu Národně osvobozené hnutí Kosova, jehož zakladatelem byl Adem Demaqi, jenž za své přesvědčení strávil v jugoslávských věznicích dohromady 23 let.⁸⁸⁴ Fehmi Agani, filozof, univerzitní profesor a od roku 1992 místopředseda Demokratického svazu Kosova a jeho ideolog (zavražděný během bom-

883 *Dokumenty SKJ. 20. sednice SKJ*, referát Lazara Mojsova. In: Jugoslavijska 1918–1988, s. 1251.

884 HRADEČNÝ, P.: *Léta sebeizolace a osamění*. In: Dějiny Albánie, s. 499.

bardování NATO), k tomu v roce 1996 podotýkal, že „většina kosovských Albánců měla vždy pozitivní vztah k Albánii a dříve zřejmě i vůči jejímu hoxhistskému režimu, který ve skutečnosti neznali. V podmínkách, jaké tehdy vládly – absence hlubších styků mezi Jugoslávií a Albánií – si opozičně zaměřeni kosovští Albánci ztotožnili svůj vztah k Albánii se vztahem k jejímu režimu. Neviděli v tom rozdíl. Kvůli všemu tomu pak marxisticko-leninské přesvědčení některých z nich v zásadě bylo pouze jiným druhem národního přesvědčení. Albánská propaganda se ukázala jako velmi vlivná. O albánských poměrech se nebylo možno osobně přesvědčit, takže lidé byli nakloněni určité skutečnosti mystifikovat a přijímat to, co jim bylo předkládáno, za hotovou věc...“⁸⁸⁵

Již v diskusi po referátu Lazara Mojsova upozorňoval na záhadnost existence Albánské komunistické marxisticko-leninské strany Jože Smole (1927-1996), v té době předseda Komise mezinárodních vztahů při ÚV SKJ. Slovinský komunista se oprávněně divil, jak je možné, aby se v Jugoslávii rozvinulo takovéto špionážní centrum, o němž by do té doby nikdo nic nevěděl, když jiné podobné organizace byly většinou odhaleny již ve svém zárodku. Smole proto nepřímou obvinil kosovské vedení, že působení tohoto centra vědomě zamlčovalo. Oportunitu kosovských představitelů vůči sousednímu státu pak dokládá mj. tím, že kosovští komunisté byli např. během hostování různých albánských delegací a kulturních těles na Kosovu ochotni (či schopni) odstraňovat obrazy J. Broze Tita, aby neurazili politické přesvědčení svých hostů!⁸⁸⁶

Šéf kosovských komunistů Mahmut Bakalli na zasedání předsednictva ÚV SKS tvrdil, že šlo o akci nepřátelského charakteru v podobě albánského nacionalismu a iredentismu, která měla kontrarevoluční cíl, resp.

885 Viz rozhovor M. PETROVIČE s F. AGANIM in: *Pitao sam Albance šta žele a oni su rekli: Republiku... ako može*. Beograd 1996, s. 162. Mnozí z těch, kteří se na vlastní kůži přesvědčili o „výhodách“ albánského socialismu, pak o něm nejspíš raději nemluví. Ti, kdo utekli do „vysněného ráje“, totiž byli buďto uvrženi do vězení jako jugoslávští agenti, nebo předáni zpět jugoslávským úřadům, či přinuceni ke spolupráci se všemocnou tajnou policií Sigurimini a vysláni s diverzními či špionážními úkoly zpět na Kosovo (HRADEČNÝ, P.: *Léta sebeizolace a osamění*, s. 500).

886 *Dokumenty SKJ. 20 sednica SKJ*. In: Jugoslavijska 1918-1988, s. 1260. Smole při této příležitosti obvinil z oportunistiky také Předsednictvo ÚV SKS a ÚV SKJ: Uváděl přitom jako příklad rozhovor Edvarda Kardelje s vedením Kosova v roce 1977, „v němž nastolil celou řadu velmi důležitých otázek, k nimž také uvedl své postoje a návrhy“, nicméně vedení Kosova rady E. Kardelje ignorovalo, a jak srbský, tak jugoslávský ÚV, jenž byl o setkání informován, v této souvislosti „z oportunistických důvodů“ na ignoraci kosovského vedení nijak nereagoval. Obsah rozhovoru mezi Kardeljem a kosovským vedením není, s výjimkou výše uvedené kritiky chaotické situace ve školství, příliš známý. Došlo však k němu, zřejmě na srbskou žádost, v souvislosti s ústavněprávním postavením Kosova a tlakem kosovského vedení na jeho změnu. Smole tak víceméně upozornil na fakt, charakteristický pro celou pobrionskou dobu, že totiž o nejrůznějších nedostatcích, přehmatech a principiálních ústupcích kosovského establishmentu jugoslávské vedení vědělo, ale v zájmu zachování klidu a „bratrství a jednoty“ do kosovských záležitostí prakticky nezasahovalo. Překvapení z vývoje tamní situace proto nebylo zcela na místě.

že šlo o práci „*vnitřního nepřítelů spráženého s vnějším nepřitelem*“, jemuž se podařilo do svých plánů zatáhnout část mládeže a občanstva.⁸⁸⁷ Ještě i v pozdější době, s odstupem téměř patnácti let, v rozhovoru s M. Petrovičem byl kupodivu přesvědčen o tom, že demonstrace vyvolaly „*síly, které toužily kompromitovat socialismus s lidskou tváří...*“, tedy „*Sigurimini a štáb E. Hoxhy... a síly z Moskvy a Sofie nebo z Moskvy přes Sofii*“. Bakalli ovšem také, v rozporu se závěry ÚV SKJ, zdůrazňoval, že demonstrace 11. března vznikly spontánně a měly víceméně pouze sociální náboj. Zahraniciční prvek (tedy tajné služby – Sigurimini či KGB) se měl do celé situace zamíchat teprve po jejich zažehnání, s cílem udržet kontinuitu nepokojů a dodat jim patřičný násilný, a v souvislosti s hoxhistickou ideologií také nacionální charakter, který by odpovídal jejich záměrům.⁸⁸⁸

Podstatou „zahranicičního prvku“ měl být zejména útok na podstatu jugoslávského socialismu – jeho samosprávnost. Nejdůležitějším cílem „*iredentistické a separatistické koncepce*“ tedy podle závěrů ÚV SKJ ani neměla být Republika Kosovo, ale svržení socialistického samosprávného zřízení v Jugoslávii ve prospěch „*primitivního agrárního komunismu a živého egalitarismu, realizovaného v sousední Albánii*“ (sic!).⁸⁸⁹

Mnozí jugoslávští politici i později využívali kosovské události k tomu, aby zdůrazňovali, že Jugoslávie je ohrožena zleva i zprava, tedy jak od stalinistů (E. Hoxha), tak od nacionalistů. Sám Hoxha se také prostřednictvím stranického listu *Zëri i Popullit* vyjádřil ve smyslu, že požadavek na přetvoření Kosova v republiku je spravedlivý, neboť Albánci nepředstavují v Jugoslávii menšinu, ale mají všechny atributy suverénního národa.⁸⁹⁰

Prohlášení Envera Hoxhy mělo následně na kosovskou realitu i na další rozvoj jugoslávsko-albánských relací velký vliv. Bilaterální vztahy mezi oběma zeměmi se po roce 1981 dostaly tam, kde byly před rokem 1968. Bezprostředně se ochlazení jugoslávsko-albánských vztahů dotklo především kosovského vysokého školství a obecně kulturní výměny. Jakékoli přímé styky mezi Kosovem a Albánií byly přerušeny, takže na univerzitu již nemohli zajíždět albánští pedagogové z Tiranské univerzity. Vzájemné vztahy mezi oběma zeměmi byly omezeny pouze na hospodářskou výměnu, která ovšem také doznala pádu, byť nikoli drastického.⁸⁹¹

887 AS, fond SKS-CK, 1981, kart. 327, predsedništvo CK SKS, sednice 68. – 74., XVII. díl, složka Materijali sa 72. sednice Predsedništva CK SKS, održane 28. aprila 1981. godine. Diskuse Mahmuta Bakallih, s. 5/1.

888 Viz interview s M. BAKALLIM v knize M. PETROVIČE *Pitao sam Albance šta žele a oni su rekli: Republiku... ako može*. Beograd 1996, s. 22.

889 *Platforma*, s. 9.

890 HRADEČNÝ, P.: *Léta sebeizolace a osamění*, s. 499.

891 Trať Skadar – Titograd byla sice v roce 1985 dobudována a v roce 1986 uvedena do provozu, zanedlouho však na ní byl mezinárodní provoz pro nerentabilitu a komplikované formality zastaven. Pro mezinárodní dopravu byla trať znovu otevřena až v roce 2006!

O pestrosti politických a ideologických sil, které využily kosovských problémů a spojily se proti SFRJ, hovoří také *Platforma*. Měli to být „albánští stalinisté a iredentisté, bývalí ballisté, ale také ustašovci!“⁸⁹² Kosovské nepokoje tedy byly mj. přetvořeny v příklad spiknutí jugoslávských nepřátel, kteří se spojili za účelem antijugoslávské akce. Společný jazyk pak v tomto spojenectví měli najít stalinisté a nacionalisté nejen na Kosovu, ale i mezi albánskou emigrací.⁸⁹³ Také podle Stana Dolance, tehdejšího jugoslávského ministra zahraničí, byla hlavní příčinou nestability na Kosovu, ale i v celé Jugoslávii, spolupráce „ballistů“ (rozuměj nacionalistů) a „kominformovců“ (tedy stalinistů).⁸⁹⁴ Až do globálního světového systému šel tajemník ÚV SKS Špiro Galović, který se ve svých jinak poměrně velmi bystrozrakých analýzách nechal unést vědomím jugoslávské důležitosti a prohlásil, že nepokoje na Kosovu „byly součástí plánů nepřátelských sil, které na široké světové scéně pracují na tom, aby podryly stabilitu naší země... Takové plány se kují na Východě i Západe a zkoušejí se při každé vhodné příležitosti.“⁸⁹⁵

Část jugoslávské politické scény tedy paradoxně přetvořila jednu z největších krizí, s níž se do té doby setkala, v teorii o spiknutí nepřátel Jugoslávie! Příkladali tak kosovskému demonstračnímu hnutí mnohem větší sofistikovanost a podsouvali mu cíle, které nemělo a ani mít nemohlo.

Ekonomický rozvoj je jednostranný, neadekvátní, živelný

Všechny analýzy krizového vývoje Kosova věnovaly poměrně velkou pozornost ekonomickým faktorům. *Platforma*, vycházející ze zevrubných ekonomických rozborů, které přednesl na zasedání předsednictva ÚV SKS 14. srpna 1981 tehdejší předseda srbské vlády Ivan Stambolić,⁸⁹⁶ zdůrazňovala, že ekonomické problémy Kosova nevyplývají pouze z obecné zaostalosti regionu, nýbrž z celkové koncepce jeho rozvoje, jenž byl v mnoha směrech jednostranný, neadekvátní a živelný a vytvářel spíše těžkosti, než aby dával nějaké výsledky. Na Kosovu byla produktivita práce o třetinu nižší než jugoslávský průměr, pokud pak šlo o efektivitu a další ukazatele, byla situace ještě horší. Špatné výsledky kosovské ekonomiky viděla analýza mj. v tom, že největší díl investic šel do velkých energetických komplexů a objektů těžby a zpracování barevných kovů,

892 *Platforma*, s. 4.

893 HASANI, S.: *Istine i zablude o Kosovu*. Zagreb 1986, s. 75.

894 JOVIĆ, D.: *Jugoslavija - država koja je odumrla. Úspon kriza i pad četvrte Jugoslavije*, s. 286.

895 AS, fond SKS-CK, 1978-1981, kart. 364, Komisija Predsedništva CK SKS za informisanje i propagandu - informativni bilteni. II. díl, složka Informativni bilteni 1981, č. 1-10. *Uvodno izlaganje Špira Galovića, sekretara Predsedništva CK SKS, na zajedničkoj sednici predsedništava Centralnog komiteta CK Srbije i SR Srbije*. In: Informativni bilten 4/1981, s. 20.

896 Funkci předsedy vlády zastával v letech 1978-1982.

tedy do těžkého průmyslu, zatímco průmysl zpracovatelský a spotřební zcela zaostával. To stejné ovšem, jak jsme již viděli výše, od 60. let konstatovaly všechny podobné zprávy, aniž by se něco změnilo. Většina investičních akcí měla navíc značné zpoždění, často nebylo ani jisté, jestli budou vůbec úspěšně dokončeny. Podíl na tom měly mít i nedostatečně kvalifikované vedoucí kádry.

Tempo růstu zaměstnanosti bylo na Kosovu přesto největší v SFRJ a počet zaměstnaných v sektoru tzv. společenského vlastnictví⁸⁹⁷ se zvyšoval impresivními procenty, hospodářství ale přesto nestačilo absorbovat neúměrně se zvětšující počet dorůstajícího práceschopného obyvatelstva. Tak se stalo, že i rychlost růstu nezaměstnanosti byla nejvyšší v zemi. To vše dohromady vytvářelo sociální neklid, a tedy vhodné podhoubí k vyvolávání nespokojenosti na nacionalistickém základě.⁸⁹⁸

V této souvislosti je zapotřebí opět zdůraznit, že od přijetí ústavy roku 1974 nemělo centrum a v podstatě ani republika příliš možností zasahovat do vnitřního vývoje autonomií, a vůbec již ne organizovat tamní hospodářský a kulturní život. Tihomir Vlaškalić proto také na hodnotícím zasedání SKS uvedl, že ekonomické protiklady Kosova nelze svést na „obecnou zaostalost“, neboť se většinou nejedná o problémy nerozvitosti, ale naopak o těžkosti, které s sebou přináší bouřlivý, a v některých ohledech živelný (a tedy kosovskou administrativou nedostatečně usměrňovaný – pozn. V. Š.) společensko-politický rozvoj.⁸⁹⁹

Definice ekonomických problémů

Nastíněné ekonomické aspekty kosovské krize si zasluhují zevrubnějšího rozboru, o nějž se pokusíme na následujících stránkách. Z nejrůznějších analýz, které zazněly na zasedáních ÚV SKJ, ÚS SKS i z *Platformy* bychom mohli vydělit další čtyři okruhy problémů, které způsobovaly krizové momenty kosovského hospodářství. Ozdravení kosovské ekonomiky by vyžadovalo jejich vyřešení a odstranění.

A. Jako jeden z hlavních důvodů neutěšeného stavu kosovského hospodářství byla označena jeho **autarkická izolovanost**, jež také měla být živným prostředím pro vytváření nacionalistických tlaků. Za uzavřeností místního hospodářství stál podle hodnocení ÚV „byrokratický etatismus“, zakotvený na Kosovu hlouběji než v jiných oblastech Jugoslávie,

897 Tedy státního a družstevního vlastnictví. V Jugoslávii totiž, na rozdíl od zemí státního socialismu, existoval i sektor soukromého vlastnictví, představovaný zejména individuálními zemědělskými hospodářstvími, řemeslníckými dílnami a v 80. letech již i malými průmyslovými podniky.

898 *Dokumenty SKJ. 20 sednice SKJ*, referát Lazara Mojsova. In: Jugoslavija 1918–1988, s. 1252.

899 VLAŠKALIĆ, T.: *Uzroci i posledice dogadjaja u Socijalističkoj autonomnoj pokrajini Kosovo*, s. 10.

a slabé rozvíjení praxe „samosprávného socialismu“. Podle tehdejšího předsedy ÚV SK Srbska Tihomira Vlaškaliće neměli na Kosovu díky „zastávání samosprávné praxe“ „pracující (tedy občané Kosova - pozn. V. Š.) možnost rozhodovat o výsledcích své práce“. Prostředky, které na Kosovo plynuly ze státního rozpočtu a z *Fondu federace*, se totiž slévaly v rukou úzké skupiny prakticky nedotknutelných kosovských komunistů, setrvávajících ve funkcích řadu volebních období, kteří si tak vybudovali osobní mocenské pozice, z nichž nemuseli nikomu skládat účty. To ostatně nemuseli ani z hospodaření s prostředky *Fondu* - peníze, které byly na Kosovo přiděleny, nepodléhaly nějakému zpětnému vyúčtování. V rukou „etatisticko-byrokratického vedení“ se pak ocitala i „nadhodnota“, zisk centralisticky řízených podniků.⁹⁰⁰ To samozřejmě dávalo na jedné straně kosovským funkcionářům do rukou obrovskou moc, na straně druhé jimi vytvořený systém „technokratického“ rozdělování neustále se zvětšujícího přílivu prostředků zužoval prostor „samosprávě“, totiž rozhodování samotných dělnických rad podniků o tom, jak prostředky co nejefektivněji využívat, a tedy omezovalo jejich zájem o zvyšování produktivity práce a efektivity výroby. Snižování kvality kosovské produkce a její mizerná produktivita pak pochopitelně vedly k dezintegračním tendencím a uzavírání se v rámci kosovských hranic: podniky z jiných republik i vlastního Srbska považovaly kosovský průmysl za nekvalitní a nespolehlivý a hledaly si za něj náhradu jinde. Také samy kosovské podniky, které musely řešit četné reklamace a urgence, ztrácely na kooperaci v rámci Jugoslávie zájem. Ba co víc, považovaly požadavky na kvalitu a reklamace za šikanování a nedůvěru vůči albánským pracujícím. Ideologizace etnických zájmů, o níž jsme hovořili v kapitole *Ideologizované principy etnické dominance*, tak zásadním způsobem zasahovala i do ekonomických procesů, které pochopitelně s národnostním principem neměly nic společného. Snižující se efektivita kosovského průmyslu tedy vedla k omezování hospodářské spolupráce, a tím k ještě intenzivnějším autarkickým tendencím a z nich vyplývajícím resentimentům. Např. podíl vývozu výrobků a služeb z užího Srbska na Kosovo v letech 1970-1978 klesl z 20,3 % na 14 %, z Vojvodiny z 1,4 % na jedno procento! Adekvátně se snižováním hospodářské spolupráce a obchodu se Srbskem se snižovala také obchodní bilance s ostatními jugoslávskými republikami. Samozásobitelství kosovského hospodářství tak ve zmiňovaném období vzrostlo z 56 % na 63 %!⁹⁰¹ Za těchto podmínek se pak každý investiční či rozvojový problém již dopředu stával problémem politic-

900 AS, fond SKS-CK, 1978-1981, kart. 364, Komisija Predsedništva CK SKS za informisanje i propagandu - informativni bilteni. II. díl, složka Informativni bilteni 1981, č. 1-10. *Aktuelna pitanja društveno-ekonomskog razvoja SAP Kosovo*. In: Informativni bilten 8/1981, s. 37.

901 STAMBOLIĆ, I.: *Aktuelni problemi društveno-ekonomskog razvoja SAP Kosovo*, s. 28.

kým. Jeho řešení se hledala výlučně v podobě zvětšování přídělů z *Fondu federace*, které ale samy o sobě nic neřešily.

Investice se často také zcela míjely účinkem. Vzhledem k tomu, že z hospodaření s financemi nebylo nutno skládat účty, stávalo se běžným pravidlem, že na reprezentaci byly vynakládány mnohem větší sumy než na industrializaci. Investiční prostředky byly běžně využívány na přímou spotřebu⁹⁰² či na budování megalomanských symbolů kosovské státnosti – vládních budov – a kosovské kultury – budov rádia a televize či nové univerzitní knihovny apod. Článek v *Christian Science Monitor* kosovskou ekonomickou realitu trefně vystihuje heslem „*chodníky z mramoru – hospodářství v rozkladu*“.⁹⁰³

Efektivita investic tak na Kosovu zaostávala o 33% za jugoslávským průměrem.⁹⁰⁴ *Platforma* v této souvislosti přímo hovořila o neodpovědném přístupu vůči státním prostředkům. Do budoucna proto navrhovala zavést mechanismy kontroly efektivity spotřeby státních prostředků,⁹⁰⁵ které ovšem nebyly blíže specifikovány a soustřeďovaly se na fráze o posilování a rozvíjení samosprávných prvků, a tudíž ani nemohly být uvedeny do praxe.

Jako jeden z modelů, jak zabránit možnosti zneužití investic na centrální kosovské úrovni, navrhovalo nejprve předsednictvo ÚV SKS, a následně i *Platforma* ÚV SKJ možnost vytvářet tzv. smíšené podniky (podle tehdejší jugoslávské ekonomické terminologie šlo o „sdužování organizací sdružené práce“), jinými slovy mělo v podstatě jít o zakládání joint ventures. Od hospodářských subjektů ze Srbska a dalších jugoslávských republik, které by na Kosovu zakládaly své dceřiné podniky, si jugoslávské vedení slibovalo zvýšení efektivity i produktivity práce, a zároveň omezení autarkičnosti kosovského hospodářství, které tímto způsobem mělo být více integrováno do jugoslávských finančních a materiálových toků. Aby byly podniky k takovému činu motivovány, mělo se 50% všech prostředků z *Fondu federace* na Kosovo dostávat výhradně prostřednictvím kooperace s podniky mimo autonomii, tedy mimo přímý dosah kosovského vedení.⁹⁰⁶ Ani toto doporučení ovšem nebylo ničím novým a navrhovaly jej již analýzy přelomu 60. a 70. let. Na zasedání předsednictva ÚV SKS 14. září 1981 informoval předseda srbské vlády

902 V tomto případě ovšem kosovské vedení pouze kopírovalo federální instituce, neboť velká část prostředků získávaných z půjček Světové banky apod. byla v rámci federace využívána podobným způsobem, což v druhé polovině 80. let vyústilo ve vleklou hospodářskou krizi a inflaci.

903 Cotováno podle UDOVIČKI, J.: *Kosovo – politika konfrontacije*, s. 18.

904 STAMBOLIĆ, I.: *Rasprave o SR Srbiji*, s. 33.

905 *Platforma*, s. 15.

906 AS, fond SKS-CK, 1978–1981, kart. 364, Komisija Predsedništva CK SKS za informisanje i propagandu – informativni bilteni. II. díl, složka Informativni bilteni 1981, č. 1–10. *Aktuelna pitanja društveno-ekonomskog razvoja SAP Kosovo*. In: Informativni bilten 8/1981, s. 36.

Ivan Stambolić o tom, že v té době již dokonce bylo zaregistrováno šest srbských podniků, které připravily 20 programů na budování smíšených dceřiných závodů, do nichž by bylo zapotřebí uložit šest miliard dinárů.⁹⁰⁷ Realizací těchto programů mělo být vytvořeno zhruba 10 000 pracovních míst (sic!). Tento údaj, uvedený jinak velice strážlivým Stambolićem, se ale zdá být přehnaný. V Charvátsku se prý uvažovalo také o dvaceti programech s investiční hodnotou kolem čtyř miliard dinárů a 4 500 pracovními místy. Celkem ze všech republik přišly návrhy na 50 podobných programů.

Do té doby ale takováto integrace v podstatě nefungovala. Z užšího Srbska měly své ústředí na Kosovu pouze dva podniky, naopak 14 srbských podniků mělo své expozitury na Kosovu, ze všech dalších republik pak na Kosovu fungovaly pouze čtyři smíšené podniky. Tendence ke kooperaci s kosovskými podniky měla ale předtím i v rámci samotného Srbska sestupnou tendenci - v letech 1965-1980 skončilo 50 již fungujících nebo plánovaných smíšených srbsko-kosovských podniků. Mezi dvěma srbskými autonomními oblastmi Vojvodinou a Kosovem prakticky žádné hospodářské vazby neexistovaly (pomineme-li přispívání Vojvodiny do *Fondu federace*). V praxi totiž mateřské podniky nemohly ovlivňovat složení managementu svých dceřiných závodů a jakékoli pokusy o zásahy do organizace výroby nebo struktury podniků, učiněné s cílem zefektivnit výrobu a omezit její ztrátovost, již mateřské podniky pravidelně musely sanovat (což představovalo další nemalé částky, nenávratně směřované do kosovského hospodářství), okamžitě vyvolávaly mezietnické napětí a bývaly traktovány jako „nacionalistické“.⁹⁰⁸ Za této situace mnohé podniky raději oželely prostředky, vložené do vybudování svého dceřiného závodu, ze spolupráce vycouvaly a ponechaly kosovskou expozituru svému osudu.

B. Jako jeden z hlavních, ne-li nejdůležitějších cílů sanace Kosova po demonstracích vidělo jugoslávské a srbské vedení zásadní reorganizaci celého kosovského hospodářství. Její podstata měla spočívat v investiční politice podporující restrukturalizaci do té doby převládajícího těžebního a navazujícího těžkého primárního průmyslu na průmysl zpracovatelský, využívající mj. zemědělské potenciály oblasti. Preferován měl být také „malý“ průmysl, čímž se myslely drobné výrobní a zpracovatelské kapacity a také soukromé podnikatelské iniciativy. Hovořilo se i o podpoře turistického potenciálu země.⁹⁰⁹

S tím samozřejmě souvisela podpora zemědělství jako takového, jež i nadále zůstávalo v soukromém sektoru mimořádně zaostalé. Velké plo-

907 Oficiální přepočít v roce 1981 činil cca 40 dinárů za USD.

908 STAMBOLIĆ, I.: *Aktuelni problemi društveno-ekonomskog razvoja SAP Kosovo*, s. 28.

909 *Platforma*, s. 12.

chy půdy ležely ladem, zemědělské jednotky už nadále nedokázaly absorbovat stále vzrůstající přebytek pracovních sil. Výsledným efektem tohoto stavu byla velká hospodářská migrace nekvalifikované síly do zahraničí. *Platforma* proto hovořila o podpoře zakládání hospodářských vlastnických družstev, jako možnost zmiňovala propojování zemědělských organizací z vyspělé Vojvodiny i dalších republik s odpovídajícími kosovskými zemědělskými subjekty.⁹¹⁰ V tomto směru ale v dalším vývoji nedošlo ani k pokusům o navázání takovéto spolupráce.

Hospodářské směrnice tedy byly jasně stanovené. Do budoucna se však ukázalo, že chyběl někdo, kdo by je dokázal realizovat.

C. Dalším z klíčových problémů hospodářského rozvoje Kosova byly otázky **demografické exploze a z ní vyplývající nezaměstnanosti**. V roce 1980 registrovaly kosovské úřady práce 67 000 nezaměstnaných, v roce 1981 již přes 70 000, v celém Srbsku pak počet nezaměstnaných dosahoval 247 000! Oproti stavu, který jsme zmiňovali pro šedesátá a první polovinu 70. let 20. století, se však diametrálně změnila struktura žadatelů o zaměstnání. Namísto nekvalifikované pracovní síly se mezi uchazeči v celorepublikových poměrech nacházelo 40 000 kvalifikovaných dělníků, 62 000 osob se středoškolským vzděláním a 12 000 s vysokoškolským vzděláním!⁹¹¹ Počet kosovských nezaměstnaných byl ale nejspíš podhodnocen, protože nezachycoval ty, kteří jako „přespočetní“ pracovali v rodinných zemědělských hospodářstvích, jejichž efektivita se pak díky tomu jevila ještě nižší.

Problém nezaměstnanosti dramatickým způsobem zvyšovala kosovská populační exploze, která byla také důvodem toho, že tak objemné investice, jaké na Kosovo přicházely, nebyly vidět v každém domě. Výroba se na Kosovu díky dotacím v absolutním smyslu slova zvyšovala, Kosovo však stále mělo nejmenší hrubý domácí produkt na hlavu v celé tehdejší Jugoslávii (např. ve druhé srbské autonomní oblasti – Vojvodině – byl v roce 1981 pětkrát vyšší než na Kosovu). Při takovémto demografickém trendu bylo pochopitelně velmi těžké zvýšit příjem na jednoho obyvatele, vyrovnat se s tímto stavem by ale měly problém i mnohem vyspělejší ekonomiky, než byla v té době ta jugoslávská.⁹¹²

Analýzy z roku 1981 předpokládaly, že při využití všech zdrojů by se na Kosovu mohlo do roku 1985 zaměstnat maximálně 58 000 lidí a dalších 10 000 v jiných republikách a ve Vojvodině, čímž by se ovšem počet

910 *Platforma*, s. 11–13.

911 AS, fond SKS-CK, 1978–1981, kart. 164, Komisija Predsedništva CK SKS za informisanje i propagandu – informativni bilteni. II. díl, složka Informativni bilteni CK SKS, 1981, č. 1–10. MIŠIĆ, Živorad: *Političko-bezbednosna situacija u SR Srbiji*. In: Informativni bilten 10, 1981, s. 20. Referát přednesený na společném zasedání předsednictva ÚV SKS a Předsednictva SR Srbska 16. listopadu 1981.

912 HORVAT, B.: *Kosovsko pitanje*, s. 97–99.

nezaměstnaných na Kosovu nijak nesnížil: v důsledku demografických trendů by stále zůstávalo nezaměstnaných více než 70 000 osob v aktivním věku. Celkově bylo v roce 1980 na Kosovu ve státním sektoru (podle dobové terminologie v sektoru společenského vlastnictví) zaměstnáno 178 000 lidí. Opět lze říci, že zaměstnávání ve státním sektoru rostlo o téměř 30 % rychleji, než byl průměr v zemi, nicméně vzhledem k rychlejšímu nárůstu celkového počtu obyvatelstva bylo i toto číslo nedostatečné. Vytváření nových pracovních míst prostě probíhalo pomaleji než dorůstání mladého, ekonomicky aktivního obyvatelstva, byť bylo např. v roce 1986 otevřeno 8 350 nových pracovních míst (6 040 nových zaměstnanců bylo v tom roce albánské národnosti, 1 488 srbské a 149 černohorské, což mimochodem zcela přesně odpovídalo proporčnímu zastoupení jednotlivých národností v oblasti - 72,4 : 17,8 : 1,8).⁹¹³ Počet nezaměstnaných se nicméně zvyšoval daleko zásadněji, než předpokládaly odhady z roku 1981. K 31. březnu 1987 již zaměstnání v autonomii hledalo 129 212 lidí, z nichž bylo 105 566 Albánců, 15 418 Srbů, 1 400 Černohorců a 649 občanů dalších kosovských národností!⁹¹⁴

Všechny tyto problémy vedly jugoslávské ekonomické analytiky k tomu, že navrhovali důkladnou restrukturalizaci vzdělávací politiky a především politiky populační. Předseda srbské vlády Ivan Stambolić v této souvislosti přímo zdůraznil, že nelze donekonečna zvětšovat prostředky vkládané do kosovského hospodářství, jednak proto, že již prakticky není kde brát, jednak proto, že by stejně nedokázaly reagovat na takovou demografickou explozi, k níž na Kosovu dochází. Navrhoval proto vést „aktivní populační politiku“.⁹¹⁵ Jak by se ale takováto politika měla vést, to do konce jugoslávských dní nikdo specifikovat nedokázal. Tím spíše, že šlo o velmi citlivou otázku, obestřenou etatisticko-nacionalistickým tabu.

D. Rehabilitace tržních principů a nacionalismus. Pozoruhodným na celém poučení z krizového vývoje byl fakt, že přinejmenším ekonomické problémy Kosova byly definovány již dávno před tím. Viděli jsme již výše, že se o nich velmi zevrubně hovořilo v roce 1971 v srbském parlamentu při diskusi o cestách, metodách a prostředcích pro urychlení hospodářského rozvoje SAO Kosovo v pětiletce 1971-1975.⁹¹⁶ Při hodnocení příčin zaostávání kosovské ekonomiky v roce 1981 uváděly zprávy ÚV SKS i ÚV SKJ prakticky stejné argumenty jako v roce 1971, s jedinou

913 *Iz izveštaja SIV-a o sprečavanju iseljavanja Srba i Crnogoraca sa Kosova*. Politika, 6. prosinec 1987. Citováno podle *Jugoslavija 1918-1988*, s. 1313.

914 Tamtéž, s. 1312.

915 STAMBOLIĆ, I.: *Aktuelni problemi društveno-ekonomskog razvoja SAP Kosovo*, s. 29.

916 AS, Fond SKS-CK, kart. 150, Komisija CK SKS za informisanje i propagandu, informacije o aktualnim događajima. VI. díl, složka 1971, materiál *Problemi ubrzanja društveno-ekonomskog razvoja SAP Kosovo* (rukopis brožury, leden 1971), s. 1-29.

výjimkou explozivního růstu vysokoškolsky vzdělaných obyvatel regionu, což analýza z roku 1971 vzhledem k tehdejšímu stavu věcí nedokázala předpovědět. Negativní efekty se přitom za uplynulé desetiletí pouze prohloubily. Bylo to pro jugoslávské poměry typické. Na rozdíl od zemí reálného socialismu totiž dokázali režimní analytici poměrně velice přesně zmapovat důvody zaostávání a dokonce navrhnout i uskutečnitelná řešení jak z problémů ven. Systém, resp. jeho představitelé, však již nebyli schopni tyto návrhy realizovat. K prosazení tvrdších ekonomických přístupů a stimulací chyběla vůle a rozhodnost v obavě, že by mohly vyvolat nežádoucí reakce, jimiž se v Jugoslávii prakticky vždy rozuměly pouze reakce nacionalistické. A tak se stalo, že v situaci, kdy, pokud jde o technicko-technologické vybavení kosovského hospodářství, došlo oproti minulosti ke skutečně výrazným posunům, produktivita práce dlouhodobě klesala. Zatímco např. v roce 1952 činila 89% jugoslávského průměru, v roce 1979 to bylo již pouze 69%!⁹¹⁷

Kritika tohoto stavu ovšem byla těžká. Zaostávání kosovského hospodářství totiž nejen albánští nacionalisté, ale často i samotní kosovští političtí představitelé zdůvodňovali tezí o „vykořisťování“ Kosova, tedy tím, že se výsledky práce kosovských podniků neuplatňují v autonomii, ale jsou využívány pro budování např. Srbska i jiných republik. Typickým příkladem tohoto výkladu bylo heslo, zaznívající na dubnových demonstracích, hlásající, že *Trepča radi i Beograd se gradi* (Trepča pracuje a Bělehrad se buduje). Naopak kritika ze strany národovecky orientovaných intelektuálů v Jugoslávii (nejen srbských, ale také charvátských a slovinských) pak špatný stav kosovské ekonomiky využívala k tvrzení, že Jugoslávie (Srbsko, Charvátsko, Slovinsko etc.) do autonomie pumpuje větší prostředky, zatímco na Kosovu se pracuje stále méně a méně a žije se tam bezpracně pouze z peněz, které přitékají z federace. Při zdůraznění pečlivě vybraných faktů se tak situace skutečně mohla jevit, obě tvrzení proto měla jak v albánské, tak v srbské populaci (ale i jinde v SFRJ) mnoho příznivců. Celkový komplex kosovských ekonomických problémů ovšem byl, jak vyplývá ze všeho již řečeného, mnohem složitější než jednoduchá, ekonomickými argumenty snadno vyvratitelná nacionalistická syntagmata. Kdo by však poslouchal ekonomické argumenty! A tak se problémy kosovského hospodářství staly až do konce jugoslávských dnů velice vděčným nacionalistickým kolbištěm.

O mnoha výše již uvedených nešvarech kosovské ekonomické každodennosti, např. o neschopnosti řídicích kádrů, o úzkostlivém využívání národnostních kvót při zaměstnávání jak dělníků, tak řídicích pracovníků, ale také o korupci či neehospodárném využívání investičních prostředků, resp. jejich přesměrovávání mimo průmysl k budování symbolů

917 STAMBOLIĆ, I.: *Aktuelni problemi društveno-ekonomskog razvoja SAP Kosovo*, s. 24.

kosovské „státnosti“, se tak, podle mínění komunistických funkcionářů, veřejně ani nemohlo mluvit, neboť bylo jasné, že by se takovýchto faktů okamžitě zmocnila nacionalistická propaganda. Jako obvykle však zamlčování těchto faktů vedlo k šeptandě, která problémy ještě zveličila a komunistický establishment tak nakonec musel čelit nejen kritice, že jeho politika takový vývoj vůbec dovolila, ale také, že jej zatajoval před veřejností.

Jugoslávská ekonomika byla pozoruhodným slepencem socialistických hospodářských principů a tržního hospodářství, který právě proto ne vždy fungoval, jak by měl. Principy ekonomické reformy po brionském plénu spočívaly zejména v posilování tržních principů hospodaření. V autarkickém prostředí Kosova však pochopitelně právě tyto principy narážely na své limity a také na „socialistické“ předsudky. Tak např. odpor vůči podnikům typu joint venture vyplýval z obav, že by se „nadhodnota“ přelávala z nerozvinutého Kosova do rozvinutých částí země, z nichž by kooperující podniky pocházely. To ovšem nebyl problém pouze Kosova, neboť možnost „přelévání zisku“ z jedné republiky do druhé (a často dokonce i v rámci republiky pouze z jedné oblasti do druhé) byla obecným strašákem všech republikových oligarchií. Tato možnost byla zároveň zdrojem laciných nacionalistických argumentů. Skutečnost, že by investiční prostředky *Fondu federace* měly být z části poskytovány přímo kooperujícím podnikům z jiných republik, které by sice otevřením svých dceřiných podniků zvyšovaly zaměstnanost a životní úroveň obyvatelstva, zároveň by však požadovaly také větší produktivitu práce a část zisku by pochopitelně odváděly svému ústředí, vyvolávaly přímo hysterický nacionalistický odpor. Tlak na lepší produktivitu byl vykládán jako snaha o „zotročování“ albánského dělnictva a skutečnost, že „nadprodukce“ jde z části do mateřských podniků a „přelévá se“ tedy mimo Kosovo, pak dávala argumenty pro názory, že je Kosovo vykořisťováno. Z hlediska čistě marxistické politické ekonomie (jíž ale jugoslávské hospodářství po protržních reformách prakticky opustilo) navíc tato kritika byla v podstatě oprávněná: smyslem socialistické zbožní výroby totiž není tvorba morálně oprávněného a zaslouženého zisku, nýbrž uspokojování oprávněných potřeb pracujících. Zisk (nadprodukce) neměl vzniknout, neboť měl být rozpuštěn pro potřeby pracujících toho kterého podniku a tedy zůstat na Kosovu!⁹¹⁸

Na Kosovu se proto opět začalo volat po „spravedlivém přerozdělování výrobních a spotřebních fondů“, jež měly provádět politické orgány oblasti,⁹¹⁹ jakkoli i ideologové ÚV SKJ zdůrazňovali, že etatistické přerozdělování nadhodnoty na Kosovu i jinde nebylo „spravedlivější“ než

918 Za pomoc při formulaci ekonomických závěrů děkuji PhDr. Milanu Trískovi a PhDr. Petru Wägerovi.

919 STAMBOLIĆ, I.: *Aktuelni problemi društveno-ekonomskog razvoja SAP Kosovo*, s. 26.

tržní princip, který byl v Jugoslávii navíc změkčován nejrůznějšími omezeními. Existoval celojugoslávský i republikový střednědobý plán (pětiletka). Existovala „socialistická solidarita dělnické třídy“, tedy jinými slovy, jednalo se v případě Kosova zejména o systém tvorby mnohokrát již zmiňovaného *Federálního fondu* s maximálním využitím pro Kosovo. Fungovala i řada dalších ulehčujících mechanismů, vytvořených speciálně pro Kosovo. Ekonomové po roce 1981 navrhovali přenechat hospodářským organizacím z Kosova část uvolněné daně z obrátu za výrobky a služby, jež byly prodávány mimo SAO Kosovo. Dále pak uvést systém návratu anuity z *Fondu federace* do kosovského hospodářství tak, že by se ze zákona tyto anuity poskytly těm hospodářským subjektům, které na Kosovo vytvářejí společné podniky, resp. investují do kosovského hospodářství.⁹²⁰ Jednalo se i o zavedení systému speciálních úlev pro investory, kteří na Kosovo společné podniky zakládají. Rehabilitace „tržního hospodářství“ se tak měla stát jedním z rozhodujících faktorů dalšího kosovského rozvoje. Kosovské podniky se měly stát konkurenceschopnými a přizpůsobit se „*potřebám jugoslávského i světového trhu*“!⁹²¹

* * *

Závěry všech těchto analýz a doporučení ovšem vycházely ze špatných předpokladů a pro komunistický režim typických sebeklamů. V tomto případě spočívaly především v přesvědčení, jež u federálních funkcionářů vehementně vzbuzovali kosovští politici, že „*odhodlání dělníků a pracujících Kosova*“ k naplňování nastíněné reformní politiky „*je stále větší*“,⁹²² resp. že každodenní agitace za další rozvoj samosprávných vztahů v podnicích a boj proti „*technokratismu a byrokratismu a z nich vyplývajícího nacionalistického vědomí*“ brzy velkoalbánským nacionalistům ukáže, jak úzká je jejich základna.⁹²³ Kdyby se ale jednalo pouze o ekonomiku, Kosovo by se nakonec dříve nebo později na úroveň, jež by odpovídala masovému přílivu investic z celé země, dostalo. Jugoslávští komunisté ale podcenili něco, co bylo ekonomicky jen stěží vyčíslitelné: nacionalismus a obecné pocity nespokojenosti, vůči nimž byly jakékoli ekonomické argumenty krátké a jejichž základna rozhodně nebyla „úzká“. Hovořit o kontrole porodnosti, snížení investic do nevýrobních sektorů, požadovat veřejnou kontrolu peněz, které na Kosovo proudily z *Fondu federace*, navrhopvat snížení počtu studentů a restrukturalizaci vzdělávacích insti-

920 Kosovské hospodářství ovšem nedokázalo splácet ani minimální úroky, takže tento stimul v podstatě nikdy nefungoval, protože do *Fondu federace* se z Kosova vlastně žádné úroky nevracely.

921 STAMBOLIĆ, I.: *Aktuelni problemi društveno-ekonomskog razvoja SAP Kosovo*, s. 27.

922 Tamtéž, s. 29.

923 VLAŠKALIĆ, T.: *Uzroci i posledice dogadjaja u Socijalističkoj autonomnoj pokrajini Kosovo*, s. 13.

tucí v situaci, kdy se Kosovo stávalo čím dále tím více albánské a kdy také drtivá většina politických funkcionářů pocházela z řad albánského obyvatelstva, bylo považováno za přímý útok na Albánce! V důsledku toho se pak začala ekonomická a politická diskuse o příčinách a důsledcích krize postupně měnit v mezietnický problém, v němž na jedné straně stáli Albánci a na straně druhé Slované (nejen Srbové).

Kosovská krize, která vypukla pouhý rok po Titově smrti, tak byla mimořádně závažnou výzvou nové posttitovské politické elitě, která na jedné straně sice kosovskou krizi dramatisovala, na straně druhé ovšem nečinila téměř nic pro to, aby se příčiny a důsledky krize řešily a kosovský problém tak mohl být odsunut z jednacího stolu. V jugoslávských politických kruzích (oficiálních i disidentských) navíc bylo mnoho těch, kteří, v rámci sledování svých parciálních politických cílů, dokázali s kosovskými tenzemi šikovně manipulovat. Patřila k nim tehdy ještě nepřilíš velká část srbského politického vedení, která tvrdila, že kosovské nepokoje jsou pouze důsledkem dezintegračních tendencí v celé Jugoslávii, jež způsobilo přijetí ústavy z roku 1974 a odmítnutí konceptů srbského prezidia z roku 1977, které na možné problémy zavčas upozorňovaly. Můžeme mezi ně počítat i nové kosovské politické vedení, které s kosovskými nepokoji manipulovalo jednak proto, aby dokázalo, že předcházející vedení bylo neschopné, a jednak proto, aby prokázalo, že široká autonomie Kosova je nezbytná k tomu, aby bylo možno zamezit radikálním kosovským silám získat rozhodující vliv v kosovské společnosti. Kosovskou kartou ovšem začínal hrát také disidentský kruh bělehradských intelektuálů v čele s Dobricou Ćosićem, který na jedné straně sice upřímně odsuzoval masovou represii, na druhé straně ovšem požadoval rozhodnější systémový zásah, který by zamezil postupnému odpoutávání se Kosova od Srbska a etnické homogenizaci albánského obyvatelstva, které hrozilo srbskou „svatou zemi“ zcela ovládnout. Největší zájem na udržování neklidu na Kosovu měli pochopitelně albánští nacionalisté nejrůznějšího politického zbarvení a ideologie, kteří chtěli dokázat, že mají větší podporu, než se obecně předpokládalo, a pro něž bylo nezbytné udržovat na Kosovu kontinuální „revoluční atmosféru“.